

No 137

**Η ελληνική αγορά εργασίας σε
συνθήκες οικονομικής ύφεσης
και η «Εγγύηση για τη Νεολαία»**

Ιωάννης Χολέζας

Νοέμβριος 2014

**Η ελληνική αγορά εργασίας σε
συνθήκες οικονομικής ύφεσης
και η «Εγγύηση για τη Νεολαία»**

Copyright 2014
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Αμερικής 11, 106 72 Αθήνα

www.kepe.gr

Οι γνώμες και οι κρίσεις που περιέχει η εργασία αυτή
είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) είναι το μεγαλύτερο ερευνητικό ίδρυμα για την οικονομική επιστήμη στη χώρα μας. Ιδρύθηκε το 1959 ως μία μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών», με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδος, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία. Τότε του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: πρώτον, η κατάρτιση σχεδίων για βραχυχρόνια, μεσοχρόνια και μακροχρόνια προγράμματα ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Κυβέρνησης· δεύτερον, η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η διαμόρφωση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων και τρίτον, η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Σήμερα το ΚΕΠΕ εστιάζεται στη διεξαγωγή εφαρμοσμένων ερευνών που αφορούν στην ελληνική οικονομία και επιπλέον, με την ιδιότητα του συμβουλευτικού οργάνου της Κυβέρνησης, παρέχει τεχνικές υπηρεσίες σε θέματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών εντάσσεται και η δημοσίευση των σειρών: (α) Μελέτες, που είναι επιστημονικές μονογραφίες, (β) Εκθέσεις, που είναι κείμενα εφαρμοσμένης ανάλυσης με προτάσεις πολιτικής σε επίπεδο κλάδων, περιφερειών και άλλων οικονομικών θεμάτων, (γ) Εργασίες για Συζήτηση, που είναι σχέδια εργασιών σε προχωρημένο στάδιο προσκεκλημένων επιστημόνων ή μελών του ερευνητικού προσωπικού του Ιδρύματος, (δ) Ειδικές Εκδόσεις και Ερευνητικές Συνεργασίες. Οι εκδόσεις του ΚΕΠΕ από την ίδρυσή του έως σήμερα υπερβαίνουν τις 650.

Το ΚΕΠΕ εκδίδει επίσης την τετραμηνιαία περιοδική έκδοση Οικονομικές Εξελίξεις, με σκοπό να συμβάλει στη συστηματική παρακολούθηση της ελληνικής συγκυρίας και την ανάλυση επίκαιρων θεμάτων, καθώς και την μηνιαία περιοδική ενημερωτική έκδοση Ελληνική Οικονομία για τις εγχώριες και διεθνείς εξελίξεις.

Το ΚΕΠΕ βρίσκεται σε επικοινωνία με αντίστοιχα επιστημονικά ιδρύματα του εξωτερικού και ανταλλάσσει εκδόσεις, όπως και απόψεις και πληροφορίες, πάνω σε θέματα τρεχουσών οικονομικών εξελίξεων και μεθόδων οικονομικής έρευνας, συμβάλλοντας και με αυτόν τον τρόπο στην προαγωγή της οικονομικής επιστήμης στη χώρα.

Η ελληνική αγορά εργασίας σε συνθήκες οικονομικής ύφεσης
και η «Εγγύηση για τη Νεολαία»*

Περίληψη

Οι νέοι στην Ελλάδα αντιμετώπιζαν ανέκαθεν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας σε σύγκριση τόσο με άτομα μεγαλύτερων ηλικιών όσο και με τους νέους άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Η παγκόσμια οικονομική ύφεση, όμως, είχε ως αποτέλεσμα την αξιοσημείωτη αύξηση της ανεργίας των νέων πανευρωπαϊκά και περισσότερο σε κάποιες χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, καθιστώντας έτσι επιτακτική την ανάληψη πρωτοβουλιών για την αντιμετώπισή της. Μία τέτοια πρωτοβουλία σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι και η «Εγγύηση για τη Νεολαία» (Youth Guarantee). Πρωταρχικός στόχος αυτής της εργασίας είναι να προσδιορίσει ορισμένες ιδιαιτερότητες της Ελλάδας, οι οποίες οφείλουν να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της πρωτοβουλίας, αν το ζητούμενο είναι η επιτυχημένη προσαρμογή της στα ελληνικά δεδομένα και η αποκόμιση καλύτερων αποτελεσμάτων. Στη συνέχεια, προτείνονται δράσεις που αφορούν στην ενημέρωση όλων των κοινωνικών ομάδων για τις συνέπειες της ανεργίας και στη σύναψη ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου, στην εξασφάλιση της διαθεσιμότητας των εναλλακτικών διαδρομών που προβλέπει η πρωτοβουλία με παρεμβάσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα και στην αγορά εργασίας για τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει ο ενιαίος ευρωπαϊκός χώρος εργασίας μέσω του EURES και στη συγκρότηση ενός μηχανισμού χαρτογράφησης των αναγκών της αγοράς εργασίας σε ανθρώπινο δυναμικό. Επιπλέον, όσον αφορά στην πρακτική εφαρμογή της πρωτοβουλίας, προτείνεται η συγκρότηση προτύπων/μοντέλων σε τοπικό επίπεδο με την ευρεία συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών, η συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, η υλοποίηση συγκεκριμένων επιχειρηματικών ή κοινωνικών σχεδίων για τη δημιουργία δικτύων νέων και επιχειρήσεων και την καλλιέργεια της συνεργατικής κουλτούρας, αλλά και η διαμόρφωση κουλτούρας συστηματικής επιτήρησης της πορείας υλοποίησης της πρωτοβουλίας για την αξιολόγηση και τη βελτίωση των επιμέρους πρακτικών. Τέλος, εκ των ων ουκ άνευ κρίνεται η συνεργασία μεταξύ των επιμέρους εμπλεκόμενων φορέων και η ανάθεση κυριότητας της πρωτοβουλίας από κοινού στη Διεύθυνση Απασχόλησης του Υπουργείου Εργασίας και τον ΟΑΕΔ που θα είναι υπεύθυνοι για όλα τα στάδια της πρωτοβουλίας και, επομένως, θα φέρουν το σύνολο της ευθύνης υλοποίησής της.

Λέξεις κλειδιά: Εγγύηση για τη Νεολαία, ανεργία, νέοι, αγορά εργασίας

* Η εργασία αυτή επωφελήθηκε τα μέγιστα από σειρά συναντήσεων στο πλαίσιο της ομάδας εργασίας για την εκπαίδευση και την απασχόληση των νέων που συγκροτήθηκε και συντονίστηκε από το Friedrich-Ebert Stiftung. Ευχαριστίες οφείλονται στα μέλη της ομάδας εργασίας για την πολύτιμη συνεισφορά τους και, συγκεκριμένα, τις Α. Ιωαννίδου και Α. Διαμαντοπούλου και τους Α. Ευστράτογλου, Η. Κικίλια, Μ. Ματσαγγάνη, Σ. Σταύρου, Γ. Κυριακού, Α. Κουτσομιχάλη και Χ. Γούλα. Επίσης, ευχαριστίες οφείλονται στους συμμετέχοντες στην παρουσίαση στο πλαίσιο της σειράς σεμιναρίων του ΚΕΠΕ για τα εύστοχα σχόλιά τους, καθώς και στους τρεις ανώνυμους κριτές. Τυχόν λάθη και παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά τον συγγραφέα.

The Greek labour market under conditions of economic recession
and the «Youth Guarantee»

Abstract

Youth in Greece traditionally faced high unemployment rates compared both with youth in other European countries and with older individuals within the country. The worldwide economic recession of the recent years resulted in a noteworthy increase in youth unemployment all over Europe and particularly in a number of countries, such as Greece, and forced a reaction from the European Union policy makers to focus on youth: the Youth Guarantee initiative. The main goals of this essay is first to identify Greece's special features which should be taken into account in the process of designing and implementing the initiative, as long as the goal is for it to be successfully adapted to the Greek case and achieve the desirable results, i.e. reduce youth unemployment significantly. Second, in order to accomplish the best results possible, the essay proposes a number of actions which involve communicating to all social groups the consequences of unemployment, ensuring the availability of alternative paths provided for by the initiative through interventions at the educational system and the creation of new jobs, the utilization of possibilities offered by the European common job market through EURES and the operation of a mechanism capable to chart the labour force needs of the labour market. Third, regarding the actual implementation of the initiative, it is suggested to set up and operate a number of role models at a local level with wide participation on behalf of local societies along with the cooperation between private and public entities, the implementation of specific firm or social projects for shaping networks of youth and firms and the cultivation of cooperative culture as well as the availability of systematic supervision for the process of implementation, in order to be able to evaluate and improve practices. Finally, a necessary prerequisite is to give the ownership of the initiative to the Directorate for Employment of the Ministry of Labour and the Greek Labour Force Employment Agency (OAED), which will be both responsible for all stages of the initiative and, thus, will bear the entire responsibility for its successful planning and implementation.

Keywords: Youth Guarantee, unemployment, youth, labour market

I. Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης των τελευταίων ετών, τα τελευταία έξι έτη η ελληνική οικονομία βιώνει τη βαθύτερη και μακροβιότερη οικονομική ύφεση εν καιρό ειρήνης στην ιστορία της. Η αρχή έγινε το 2007 από τις ΗΠΑ με την κρίση στεγαστικής πίστης, η οποία γρήγορα εξαπλώθηκε στην Ευρώπη και έπληξε την πραγματική οικονομία. Το 2009 βρήκε την Ελλάδα ευάλωτη με ένα μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα (15,6% του ΑΕΠ) και έναν υψηλό λόγο χρέους προς ΑΕΠ (129,4%), χωρίς ουσιαστικό περιθώριο αντίδρασης, γεγονός που οδήγησε γρήγορα στον αποκλεισμό της χώρας από τις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές. Το καλοκαίρι του 2010 η χώρα προσέφυγε σε διεθνή βοήθεια, προκειμένου να αποφύγει την άτακτη χρεωκοπία. Ακολούθησε η λήψη αυστηρών μέτρων λιτότητας σε συνδυασμό με την προώθηση καίριων διαρθρωτικών αλλαγών με στόχο να ανακτήσει η Ελλάδα τη χαμένη πιστοληπτική αξιοπιστία της και να ξαναβρεί το δρόμο της προς την οικονομική ανάπτυξη. Δυστυχώς, και παρά τα τολμηρά μέτρα που στόχευαν στην αύξηση της ευελιξίας στην αγορά εργασίας, προκειμένου η οικονομία να προσαρμοστεί ταχύτατα και ομαλά, αυτές οι πολιτικές προκάλεσαν σημαντικές παρενέργειες, όπως είναι τα ιστορικά υψηλά ποσοστά ανεργίας, ειδικά για τους νέους ηλικίας 15-24 ετών (58,3% το 2013, στο εξής νέοι).

Αν και πιθανότατα η Ελλάδα πληρώνει το υψηλότερο κόστος σε όρους ανεργίας, και όχι μόνο, εξαιτίας της ύφεσης, δεν είναι η μοναδική χώρα που πλήττεται. Με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 κρατών-μελών (ΕΕ28) το ετήσιο ποσοστό ανεργίας για τους νέους το 2013 ήταν 23,4%, όταν για τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα ήταν μόλις 9,6% (25-64 ετών). Στη διάρκεια του ίδιου έτους το ποσοστό ανεργίας των νέων ήταν πολύ υψηλό σε αρκετές χώρες με παρεμφερή οικονομικά προβλήματα με αυτά της Ελλάδας, όπως η Ισπανία (55,5%), η Πορτογαλία (38,1%), η Ιταλία (40,0%) και η Ιρλανδία (26,8%).¹ Παρά το γεγονός ότι η ανεργία είναι σημαντικό πρόβλημα για όλους ανεξαρτήτως ηλικίας από ατομική, αλλά και κοινωνική σκοπιά, έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία στην περίπτωση των νέων, διότι αυτοί αποτελούν το δυναμικότερο κομμάτι της κοινωνίας και ταυτόχρονα το μέλλον κάθε χώρας, οπότε η απειλή για την κοινωνική συνοχή είναι μεγαλύτερη. Επιπρόσθετα, η μακροχρόνια επίδραση της ανεργίας στην οικονομική δυναμική και ανταγωνιστικότητα μια κοινωνίας, μέσω φαινομένων όπως είναι η διαρροή επιστημόνων (brain drain²) που μεταναστεύουν αναζητώντας εργασία σε άλλες χώρες, και η απαξίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου (δηλαδή του συνόλου των γνώσεων, ικανοτήτων, δεξιοτήτων και άλλων χαρακτηριστικών που ενσωματώνουν τα άτομα και είναι σχετικά με την οικονομική δραστηριότητα, ΟΟΣΑ 1998) λόγω τεχνολογικών εξελίξεων, καθιστά την ανάγκη παρεμβάσεων για την αντιμετώπισή της επιτακτική. Ειδικά, αν ληφθεί υπόψη, ότι ο συνδυασμός των παραπάνω με το νεαρό της ηλικίας ενδέχεται να οδηγήσει σε ένα φαινόμενο γνωστό ως «χαμένη γενιά» (lost generation³).

¹ Νεότερα στοιχεία από το δεύτερο τρίμηνο του 2014 δείχνουν ελαφρώς χαμηλότερη ανεργία νέων στην Ισπανία (53,1%), την Πορτογαλία (35,6%) και την Ελλάδα (52,0%) και λίγο υψηλότερη στην Ιταλία (41,5%) και την Ιρλανδία (29,6%). Ωστόσο, οφείλει να τονισθεί ότι η σύγκριση ετήσιων με τριμηνιαία στοιχεία δεν είναι σκόπιμη, καθώς τα δεύτερα είναι ευάλωτα σε εποχικές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας.

² Για μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για το «brain drain» βλέπε Commander, Kangasniemi and Winters (2004).

³ Ο όρος «lost generation» αποδίδεται στον Gertrude Stein και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Ernest Hemingway το 1926 στο έργο του *The Sun Also Rises*. Αναφέρεται συνήθως στη γενιά που

Άλλες επιπτώσεις στο κόστος που συνεπάγεται η ανεργία για τα άτομα και την κοινωνία μπορούν να ταξινομηθούν ανάλογα με την περίοδο πραγματοποίησης. Το τρέχον κόστος περιλαμβάνει το κόστος που επιβαρύνει το κράτος και σχετίζεται με την άσκηση παθητικών πολιτικών απασχόλησης, με κυριότερη το επίδομα ανεργίας, και ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, με συνηθέστερη την επιδότηση του μισθολογικού ή μη κόστους των επιχειρήσεων, τα διαφυγόντα εισοδήματα από εργασία και τους διαφυγόντες φόρους λόγω της μη παραγωγής εισοδημάτων. Από την άλλη πλευρά, το μελλοντικό κόστος περιλαμβάνει μακροχρόνιες αρνητικές επιπτώσεις (scarring effects⁴) στο μελλοντικό εισόδημα του ατόμου (εμπειρικές μελέτες διαπιστώνουν χαμηλότερα εισοδήματα από εργασία λόγω διαστημάτων ανεργίας στο παρελθόν του ατόμου), αυξημένο κίνδυνο ανεργίας στο μέλλον (μεγαλύτερη πιθανότητα να χάσει κάποιος την εργασία του, όταν στο παρελθόν είχε συχνά διαστήματα ανεργίας), ενώ η ανεργία επιδρά αρνητικά και στο επίπεδο υγείας του ατόμου⁵, στην ευημερία του, στα συνταξιοδοτικά αποθεματικά (οι άνεργοι δεν πληρώνουν ασφαλιστικές εισφορές) και, τέλος, στη συγκρότηση οικογένειας και την απόκτηση απογόνων με προφανείς ανεπιθύμητες δημογραφικές προεκτάσεις.

Επομένως, καθίσταται σαφές ότι είναι κρίσιμης σημασίας για κάθε κοινωνία και το μέλλον της να ασχοληθεί με την ανεργία των νέων με όσο το δυνατόν πιο αποφασιστικό και αποτελεσματικό τρόπο. Στο πλαίσιο αυτό σχεδιάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και υλοποιείται ήδη από τα κράτη-μέλη η «Εγγύηση για τη Νεολαία» (Youth Guarantee). Σύμφωνα με το σχεδιασμό, η «Εγγύηση για τη Νεολαία» στοχεύει να εξασφαλίσει από 1^{ης} Ιανουαρίου 2014, ότι όλοι οι νέοι έως 25 ετών που δεν εργάζονται, δεν εκπαιδεύονται και δεν καταρτίζονται (NEET⁶) θα έχουν μια καλής ποιότητας προσφορά εργασίας, εκπαίδευσης, πρακτικής άσκησης ή μαθητείας εντός τεσσάρων (4) μηνών από την αποφοίτησή τους από το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα ή την είσοδό τους στην ανεργία (COM (2011) 933 Final, 20.12.2011 and COM (2012) 729 Final, 5.12.2012). Βασικός στόχος της πρωτοβουλίας είναι να αποτραπεί η αδράνεια των νέων και η απαξίωσή τους. Ωστόσο, για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος πρέπει να συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις. Μια τέτοια είναι η επαρκής ζήτηση για εργασία, δηλαδή η ύπαρξη κενών θέσεων απασχόλησης τις οποίες θα καλύψουν οι νέοι ή η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Μια δεύτερη προϋπόθεση είναι η παροχή εξατομικευμένης υποστήριξης, προκειμένου να προσδιοριστεί η επιθυμητή πορεία, μιας και η πρωτοβουλία προβλέπει τέσσερις εναλλακτικές επιλογές, ενώ αναφέρεται σε «καλής ποιότητας προσφορά». Μια τρίτη προϋπόθεση είναι η διαθεσιμότητα των εναλλακτικών διαδρομών, όπως είναι για παράδειγμα η ελεύθερη πρόσβαση στην εκπαίδευση. Μια τέταρτη και ιδιαίτερα σημαντική είναι η λειτουργική επάρκεια του δημόσιου φορέα που θα αναλάβει την υλοποίηση της πρωτοβουλίας σε εθνικό επίπεδο.

Από αυτές και μόνο τις προϋποθέσεις, δημιουργούνται εύλογες αμφιβολίες ως προς την καταλληλότητα και τη χρησιμότητα της πρωτοβουλίας για τις μεσογειακές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Στόχος αυτής της εργασίας είναι, καταρχάς, να παρουσιάσει διάφορες

ενηλικιώθηκε μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στις ΗΠΑ, ενώ στη Μεγάλη Βρετανία αναφέρεται στους νέους που έχασαν τη ζωή τους στον πόλεμο στερώντας τη χώρα από τις υπηρεσίες τους. Επίσης, χρησιμοποιήθηκε ευρέως στη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης με αφορμή τα πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων (βλέπε Howe and Strauss (1991) και Wohl (1979)).

⁴ Βλέπε Arulampalam, Gregg and Gregory (2001) και Arulampalam (2001): η ανεργία συνεπάγεται χαμηλότερες αποδοχές και αυξημένο κίνδυνο ανεργίας στο μέλλον.

⁵ Βλέπε π.χ. Dooley, Fielding and Levi (1996).

⁶ NEET: not in employment, education or training.

πτυχές της εφαρμογής της πρωτοβουλίας «Εγγύηση για τη Νεολαία» στην Ελλάδα, και, κατά δεύτερον, να προσδιορίσει τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την επιτυχή υλοποίησή της. Αναμφισβήτητα, η περίπτωση της Ελλάδας είναι ξεχωριστή και πολύ ενδιαφέρουσα δεδομένης της πρωτοφανούς οικονομικής ύφεσης που ταλαιπωρεί τη χώρα (6^ο συνεχόμενο έτος ύφεσης) και των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής οικονομίας, οι οποίες θα αναπτυχθούν στη συνέχεια.

II. Το μακροοικονομικό περιβάλλον στην Ελλάδα της ύφεσης

Στον απόηχο της χρηματοοικονομικής κρίσης και της έντασης της αβεβαιότητας στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου, η Ελλάδα αναγκάστηκε να προσφύγει σε διεθνή χρηματοδοτική βοήθεια το Μάιο του 2010. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕ), η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) συνέθεσαν την Τρόικα των πιστωτών που εξασφάλισε στην Ελλάδα την αναγκαία ρευστότητα για την αποφυγή της άτακτης χρεοκοπίας και τον απαραίτητο χρόνο για να εξυγιάνει τα δημόσια οικονομικά της. Η ικανότητα της χώρας να αποπληρώσει τις δανειακές της υποχρεώσεις αποτέλεσε τη βασική επιδίωξη της στρατηγικής ενδυνάμωσης της ανταγωνιστικότητας της χώρας και ανάκτησης της διεθνούς πιστοληπτικής αξιοπιστίας της που σχεδίασαν, οργάνωσαν και υλοποιούν από κοινού η ελληνική κυβέρνηση και η Τρόικα των πιστωτών, μέσω συμφωνιών, γνωστών ως «Μνημόνια Συνεργασίας». Ο κύριος στόχος της στρατηγικής που βρίσκεται σε εξέλιξη είναι η δημοσιονομική εξυγίανση μέσω της άσκησης πολιτικών λιτότητας (μείωση των δημοσίων δαπανών και αύξηση των φορολογικών εσόδων), η επιτάχυνση των διαρθρωτικών αλλαγών μέσω της αναδόμησης της δημόσιας διοίκησης και της προώθησης των ιδιωτικοποιήσεων, η αύξηση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας με την εφαρμογή ατομικών συμβάσεων εργασίας, τη χαλάρωση του ρυθμιστικού πλαισίου αναφορικά με τους περιορισμούς και τους κανόνες προσλήψεων και απολύσεων, τον καθορισμό του κατώτατου μισθού από την κυβέρνηση, τις αλλαγές στους όρους συμβολαίων ορισμένου χρόνου, την αύξηση της ευελιξίας της απασχόλησης (π.χ. μερική απασχόληση, εργασία εκ περιτροπής), κ.τ.λ.

Ο απώτερος σκοπός των πολιτικών λιτότητας και της στρατηγικής των μεταρρυθμίσεων που υλοποιούνται είναι να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα της χώρας και να τονωθούν οι εξαγωγές, κυρίως μέσω της λεγόμενης πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης⁷. Εκ πρώτης όψεως, φαίνεται ότι το εμπορικό ισοζύγιο βελτιώθηκε σημαντικά τα τελευταία τέσσερα έτη: το 2009 το εμπορικό έλλειμμα ανερχόταν σε 11,5% του ΑΕΠ, ενώ το 2013 ήταν μόλις 2,6% του ΑΕΠ, αν και διαφαίνεται ενισχυτική τάση από τα στοιχεία του εξαμήνου του 2014 (βλέπε Πίνακα 1, στήλη 10). Μια προσεκτικότερη εξέταση, όμως, αποκαλύπτει ότι η βελτίωση αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο στη μείωση των εισαγωγών (-43,4% την περίοδο 2008-2013) και, δευτερευόντως, στην αύξηση των εξαγωγών κατά 5,6% την περίοδο 2009-2013⁸ (προκύπτουν από την επεξεργασία των στοιχείων στις στήλες 7-8 του Πίνακα 1). Το αποτέλεσμα ήταν το εμπορικό έλλειμμα να μειώνεται από το 2008 και έπειτα με επιταχυνόμενο ρυθμό,

⁷ Σύμφωνα με τη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, για να γίνει μια χώρα πιο ανταγωνιστική γρήγορα πρέπει να μειωθούν οι τιμές των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Σε χώρες που δεν έχουν δυνατότητα υποτίμησης του νομίσματός τους, όπως είναι η Ελλάδα, οι μειώσεις των τιμών μπορούν να επιτευχθούν μόνο με τη μείωση του κόστους παραγωγής, και βασικά του κόστους της εργασίας.

⁸ Οι εξαγωγές μειώθηκαν 19,4% το 2009, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης και μετά άρχισαν να αυξάνονται σταδιακά, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.

τουλάχιστον μέχρι το 2012: -21,5% το 2009, -48,9% το 2012 και -45,7% το 2013 (Πίνακας 1, στήλη 9). Επιπρόσθετα, οι δημοσιονομικές περικοπές και οι αυξήσεις φόρων κατάφεραν να περιορίσουν το δημοσιονομικό έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ (βλέπε Πίνακα 1, στήλη 2) κατά περίπου πέντε εκατοστιαίες μονάδες (εμ) το 2010⁹ και μία ακόμη το 2011, αλλά φαίνεται ότι η επίδρασή τους εξασθένησε σημαντικά (-0,5εμ το 2012)¹⁰ στη συνέχεια, ενώ τα στοιχεία δείχνουν διεύρυνση του δημοσιονομικού ελλείμματος στο 12,7% του ΑΕΠ το 2013, παρά το πρωτογενές πλεόνασμα που επιτεύχθηκε σε επίπεδο έτους (€603 εκατ.) (Νίτση, 2014α). Αναμφισβήτητα, το πρωτογενές πλεόνασμα¹¹ που φαίνεται να διατηρεί η χώρα μας τους πρώτους οκτώ μήνες του 2014 (€1.951 εκατ. την περίοδο Ιαν.-Αυγ. 2014) δημιουργεί αισιοδοξία (Νίτση, 2014β).

Όμως, εκτός από επιτυχίες υπάρχουν και παράπλευρες απώλειες που προκλήθηκαν από τα μέτρα λιτότητας και τις διαρθρωτικές αλλαγές: το εισόδημα και, κατά συνέπεια, τόσο η δημόσια όσο και η ιδιωτική κατανάλωση μειώθηκαν οδηγώντας σε μείωση της συνολικής κατανάλωσης κατά 25,8% το 2013 σε σύγκριση με το 2008. Στη μείωση της συνολικής κατανάλωσης συνέβαλλε τα μέγιστα ο περιορισμός της δημόσιας κατανάλωσης, ενώ αρνητικός στη διαμόρφωση του ΑΕΠ ήταν και ο ρόλος των επενδυτικών δαπανών, οι οποίες συρρικνώθηκαν κατά 55,9% την ίδια περίοδο. Από τις δύο συνιστώσες του ΑΕΠ η κατανάλωση φαίνεται να σταθεροποιείται το πρώτο εξάμηνο του 2014, αν και η ιδιωτική συνεχίζει να μειώνεται οριακά (-0,4%), ενώ οι επενδύσεις συνεχίζουν την πτωτική τους πορεία (-4,2%) (βλέπε Πίνακα 1, στήλες 3-6). Τα αποτελέσματα είναι γνωστά: η ελληνική οικονομία που μεγεθυνόταν με υψηλούς ρυθμούς, οι οποίοι άγγιζαν το 5,9% το 2003 ακριβώς πριν τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων στη χώρα, άρχισε να συρρικνώνεται με επιταχυνόμενο ρυθμό από το 2008 ως το 2011 φτάνοντας το μέγιστο -7,1% το 2011 (Πίνακας 1, στήλη 1), ενώ, στη συνέχεια, καταγράφηκε αποκλιμάκωση του ρυθμού μείωσης του ΑΕΠ στο -3,9% το 2013. Το θετικό στοιχείο είναι ότι προβλέπεται μεγέθυνση της οικονομίας το 2014 κατά μισή εκατοστιαία μονάδα για πρώτη φορά από το 2007 (Αθανασίου κ.ά., 2014). Οι αρνητικοί ρυθμοί μεγέθυνσης της περιόδου 2008-2013 είχαν ως συνέπεια τη μείωση του ΑΕΠ κατά περίπου 23,5% ως το τέλος της περιόδου¹². Η χαμηλότερη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται τόσο εγχωρίως όσο και στο εξωτερικό (εισαγωγές), η μείωση της κατανάλωσης, άρα και η μείωση του ΑΕΠ, είναι μια πραγματικότητα στην οποία οφείλουν να προσαρμοστούν οι ελληνικές επιχειρήσεις. Με νομοθετικές πρωτοβουλίες για την αύξηση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας γίνεται προσπάθεια να επιτραπεί στις ελληνικές επιχειρήσεις να προσαρμοστούν στη νέα εποχή, όχι μόνο μέσω της μεταβολής της ποσότητας του παραγωγικού συντελεστή εργασίας (απολύσεις, ευέλικτα σχήματα απασχόλησης, κτλ.), αλλά και μέσω της μεταβολής των τιμών του (μισθοί), όπως θα γίνει εμφανές στη συνέχεια.

⁹ Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ η δημοσιονομική επίδοση της χώρας ήταν μακράν η καλύτερη τα τελευταία 30 έτη παγκοσμίως. (OECD, 2011)

¹⁰ Το μέγεθος της μείωσης είναι ελαφρώς αποπροσανατολιστικό μιας και το δημοσιονομικό έλλειμμα ως απόλυτο μέγεθος μειώθηκε την περίοδο 2011-2012 κατά 13,8% σύμφωνα με την Eurostat. Συνολικά, την περίοδο 2009-2012 το δημοσιονομικό έλλειμμα μειώθηκε από €17.205 εκατ. σε €36.166 εκατ.

¹¹ Στον υπολογισμό του πρωτογενούς πλεονάσματος ή ελλείμματος δεν λαμβάνονται υπόψη οι τόκοι του δημοσίου χρέους.

¹² Ο υπολογισμός έγινε χρησιμοποιώντας σταθερές τιμές με έτος αναφοράς το 2005.

Πίνακας 1. Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

	ΑΕΠ ρυθμός μεγέθυνσης (%)	Δημοσιονομικό έλλειμμα (% ΑΕΠ)	Ιδιωτική κατανάλωση (% μετ/λή)	Δημόσια κατανάλωση (% μετ/λή)	Συνολική κατανάλωση (% μετ/λή)	Επενδύσεις (% μετ/λή)	Εξαγωγές (% μετ/λή)	Εισαγωγές (% μετ/λή)	Εμπορικό ισοζύγιο (% μετ/λή)	Εμπορικό ισοζύγιο (% ΑΕΠ)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
2001	4,2	-4,5	5,0	0,7	4,1	4,8	0,0	1,2	3,3	-13,2
2002	3,4	-4,8	4,7	7,2	5,2	9,5	-8,4	-1,3	11,8	-13,5
2003	5,9	-5,6	3,3	-0,9	2,4	11,8	2,9	3,0	3,0	-12,3
2004	4,4	-7,5	3,8	3,5	3,8	0,4	17,3	5,7	-13,3	-10,1
2005	2,3	-5,2	4,5	1,1	3,8	-6,3	2,5	-1,5	-10,3	-9,3
2006	5,5	-5,7	4,4	3,1	4,1	14,9	4,3	11,1	28,1	-11,4
2007	3,5	-6,5	3,6	7,1	4,3	22,8	7,1	14,5	29,4	-14,1
2008	-0,2	-9,8	4,3	-2,6	2,9	-14,3	1,7	0,9	-0,4	-14,5
2009 ¹	-3,1	-15,7	-1,6	4,9	-0,3	-13,7	-19,4	-20,2	-21,5	-11,5
2010 ¹	-4,9	-10,9	-6,2	-8,7	-6,8	-15,0	5,2	-6,2	-25,3	-9,3
2011 ¹	-7,1	-9,6	-7,7	-5,2	-7,2	-19,6	0,3	-7,3	-25,7	-8,1
2012 ¹	-7,0	-8,9	-9,3	-6,9	-8,9	-19,2	-1,7	-13,8	-48,9	-4,8
2013 ¹	-3,9	-12,7	-6,0	-4,1	-5,6	-12,8	1,8	-5,3	-45,7 ²	-2,6
2014	0,5 ²	-	-0,4 ⁴	0,0 ⁴	0,0 ⁵	-4,2 ⁴	5,3 ⁴	3,4 ⁴	-9,7 ⁵	-3,4 ⁵

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat, δημοσιευμένα στοιχεία.

¹ Προσωρινά στοιχεία.

² Πρόκειται για εκτίμηση του μέσου ετήσιου ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ για το 2014 που προκύπτει από την εφαρμογή ενός δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model) και στηρίζεται σε τριμηνιαία δεδομένα από τον Ιανουάριο του 2000 ως το Δεκέμβριο του 2013. (Αθανασίου κ.ά., 2014)

³ Εκτιμήσεις Eurostat.

⁴ Αθανασίου και Τσούμα (2014). Τα μεγέθη αφορούν σε στοιχεία εξαμήνου, δηλαδή Ιανουαρίου-Ιουνίου 2014.

⁵ Εκτιμήσεις του συγγραφέα με βάση τριμηνιαία στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (προσέγγιση δαπάνης) σε σταθερές τιμές έτους 2005 για το πρώτο εξάμηνο του 2014.

III. Οι επιπτώσεις της ύφεσης στην αγορά εργασίας και τους νέους

Οι εξελίξεις στην πραγματική οικονομία δεν θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη την αγορά εργασίας. Μια σειρά κυβερνητικών παρεμβάσεων επιχείρησαν να αυξήσουν την ευελιξία της και την ομαλή προσαρμογή της στα νέα δεδομένα, πάντοτε σε συμφωνία με την Τρόικα των πιστωτών. Μερικές από τις πιο κρίσιμες παρεμβάσεις αφορούν στη διαμόρφωση του κατώτατου μισθού από την κυβέρνηση, η οποία αντικατέστησε την προηγούμενη τακτική της απευθείας διαπραγμάτευσης μεταξύ των εργοδοτικών οργανώσεων και των συνδικαλιστικών ενώσεων των εργαζομένων, στην κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων και στην αντικατάστασή τους σε πολλές περιπτώσεις με ατομικές ή συμβάσεις σε επίπεδο επιχείρησης, στην εισαγωγή χαμηλότερου κατώτατου μισθού για τους νέους κάτω των 25 ετών από αυτόν που ισχύει για τους υπόλοιπους εργαζόμενους και στη μείωση, στη συνέχεια, του κατώτατου μισθού για όλους, στην εισαγωγή πιο χαλαρών περιορισμών αναφορικά με τις απολύσεις (χαμηλότερη αποζημίωση, μικρότερη διάρκεια ειδοποίησης, κτλ.), στη διευθέτηση του χρόνου εργασίας και τις νέου τύπου συμβάσεις εργασίας (εργασία εκ περιτροπής, μερική απασχόληση, επιμήκυνση του χρόνου των προσωρινών συμβάσεων εργασίας με εταιρίες ενοικίασης εργαζομένων, κτλ.), στη χαμηλότερη υπερωριακή αμοιβή και στην καθιέρωση αυστηρότερων προϋποθέσεων προσφυγής στη διαιτησία.¹³ Αυτές οι παρεμβάσεις είχαν αμφιλεγόμενες επιπτώσεις στη λειτουργία της αγοράς εργασίας.

Τόσο η οικονομική θεωρία όσο και η διεθνής εμπειρία υπαγορεύουν ότι η ανεργία αυξάνεται στη διάρκεια οικονομικών υφέσεων, διότι οι επιχειρήσεις επιχειρούν να περιορίσουν το κόστος και το μέγεθος της παραγωγής, είτε μέσω της μείωσης των μισθών, είτε απολύοντας τους λιγότερο παραγωγικούς εργαζόμενους είτε με κάποιο συνδυασμό των δύο.¹⁴ Επιπρόσθετα, είναι πολύ πιθανό κάποιες επιχειρήσεις να κλείσουν καταστρέφοντας θέσεις εργασίας και δημιουργώντας ανέργους. Η Ελλάδα δεν αποτέλεσε εξαίρεση, όμως το ενδιαφέρον είναι ότι η αναγκαία προσαρμογή πραγματοποιήθηκε σχεδόν εξολοκλήρου μέσω απολύσεων, τουλάχιστον αρχικά. Το αποτέλεσμα ήταν η κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας και η παραμονή της σε αδικαιολόγητα υψηλά επίπεδα¹⁵. Η λύση που προτάθηκε για την αντιμετώπιση της δυσχερούς κατάστασης στην αγορά εργασίας και κατ' επέκταση στην οικονομία ήταν μια σειρά από θεσμικές μεταρρυθμίσεις, με στόχο την αύξηση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας από το 2010, δύο χρόνια μετά την έναρξη της ύφεσης, και στοχεύοντας στην προσαρμογή των επιχειρήσεων μέσω του κόστους εργασίας και της διευθέτησης του χρόνου εργασίας.

Η επιλογή αυτή στηρίχθηκε στο επιχείρημα ότι μια ευέλικτη αγορά εργασίας προσαρμόζεται ταχύτερα στις αλλαγές του οικονομικού περιβάλλοντος και έτσι επιτρέπει την προσαρμογή με

¹³ Για μια πιο περιεκτική περιγραφή των θεσμικών αλλαγών που προωθήθηκαν στη διάρκεια της ύφεσης (Ν. 3863/2010, 3899/2010, 4047/2012 και 4093/2012) βλέπε Χολέζα (2010, 2011, 2012).

¹⁴ Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία όσο πιο ευέλικτη είναι η αγορά εργασίας, τόσο λιγότερο δαπανηρή θα είναι η προσαρμογή σε όρους ανεργίας σε περιόδους ύφεσης (Nickell, 1997, Siebert, 1997).

¹⁵ Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του Πληροφοριακού Συστήματος ΕΡΓΑΝΗ του Υπουργείου Εργασίας που καταγράφει τις ροές μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα καταγράφεται συστηματικά θετικό ισοζύγιο, δηλαδή περισσότερες προσλήψεις από απολύσεις, ολόκληρο το 2014. (Υπουργείο Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2014) Επιπλέον, τα τριμηνιαία στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού δείχνουν σταθεροποίηση της ανεργίας κοντά στο 27% τα τελευταία τρίμηνα.

το μικρότερο δυνατό κόστος σε όρους οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης.¹⁶ Ένας τρόπος να γίνει η αγορά εργασίας περισσότερο ευέλικτη είναι να απελευθερωθεί, με την έννοια της χαλάρωσης της νομοθεσίας εργασιακής προστασίας (Employment Protection Legislation-EPL), διότι με αυτόν τον τρόπο καθίσταται ευκολότερο για τις επιχειρήσεις να προσλαμβάνουν και να απολύουν εργαζόμενους.¹⁷ Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει επιλεγμένους δείκτες εργασιακής προστασίας για την Ελλάδα την περίοδο 2000-2013. Η πρώτη παρατήρηση είναι πόσο αξιοσημείωτα σταθεροί είναι οι δείκτες αυτοί ως το 2010¹⁸, πιθανόν μιας και δεν επιχειρήθηκε καμία αλλαγή τα δύο πρώτα χρόνια της ύφεσης (πριν την προσφυγή της Ελλάδας σε διεθνή χρηματοδοτική βοήθεια) και παρά τη συχνή κριτική που ασκούνταν στη χώρα με αντικείμενο την άκαμπτη αγορά εργασίας της (βλέπε OECD, 2005).

Πίνακας 2. Δείκτες Νομοθεσίας Εργασιακής Προστασίας (EPL)¹

	EPR_v3 ²	EPC ³	EPT_v3 ⁴
Ελλάδα			
2008	2,80	3,25	3,17
2009	2,80	3,25	3,17
2010	2,80	3,25	3,17
2011	2,17	3,25	3,25
2012	2,17	3,25	2,92
2013	2,12	3,25	2,92
ΗΠΑ			
2008	0,49	0,28	0,33
2013	0,49	0,28	0,33
ΟΟΣΑ			
2008	2,15	2,90	2,06
2013	2,04	2,91	2,08

Πηγή: Δείκτες εργασιακής προστασίας του ΟΟΣΑ.

¹ Χρησιμοποιήθηκαν οι πιο πρόσφατες εκδόσεις δεικτών EPL μιας και οι δείκτες είναι σταθεροί πριν το 2008.

² Αυστηρότητα της εργασιακής προστασίας – ατομικές απολύσεις (αορίστου χρόνου).

³ Αυστηρότητα της εργασιακής προστασίας – ομαδικές απολύσεις (επιπλέον προϋποθέσεις).

⁴ Αυστηρότητα της εργασιακής προστασίας – προσωρινή απασχόληση.

Η σύγκριση με τις ΗΠΑ είναι συντριπτική, καθώς πρόκειται πιθανόν για την πιο απελευθερωμένη αγορά εργασίας παγκοσμίως, όμως και σε σύγκριση με το μέσο όρο των χωρών-μελών του ΟΟΣΑ η Ελλάδα υστερεί σε ευελιξία, ειδικά στο δείκτη που αφορά στην προσωρινή απασχόληση (EPT_v3). Η δεύτερη παρατήρηση είναι ότι οι νομοθετικές πρωτοβουλίες στη διάρκεια της ύφεσης φαίνεται να έκαναν πράγματι την ελληνική αγορά εργασίας περισσότερο ευέλικτη. Εκτός από τον δείκτη EPC που αφορά στο επιπλέον κόστος

¹⁶ Χαρακτηριστικές είναι οι εργασίες των Layard et al. (1991), Bertola (1999), OECD (1994, 1999a και 1999b), Nickell and Layard (1999), Mortensen and Pissarides (1999), Blanchard (1999).

¹⁷ Ωστόσο, οι Bassanini, Nunziata and Venn (2008) υποστηρίζουν ότι οι αρνητικές επιπτώσεις των περιορισμών στις απολύσεις στην παραγωγικότητα των επιχειρήσεων περιορίζονται σε εκείνους τους τομείς που δεσμεύονται από αυτούς τους περιορισμούς. Επιπλέον, ο Pissarides (2001) αποδεικνύει ότι η εργασιακή προστασία (π.χ. αποζημίωση και ειδοποίηση απόλυσης) δεν επιδρά στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, εφόσον επιλεγεί βέλτιστα, καθώς λειτουργεί ως ασφάλεια για τους εργαζόμενους.

¹⁸ Ορισμένοι δείκτες είναι διαθέσιμοι από το 1985, κάποιιοι από το 1998 και οι υπόλοιποι από το 2008 (κατά κανόνα αναθεωρημένες εκδόσεις προηγούμενων δεικτών), οπότε είναι εύκολο να παρατηρήσει κάποιος σταθερότητα για διάφορες χώρες εκτός της Ελλάδος.

και τις διαδικασίες που προβλέπονται στις ομαδικές απολύσεις, οι άλλοι δύο δείκτες είναι χαμηλότεροι το 2013 σε σύγκριση με το 2008, προσεγγίζοντας το μέσο όρο των χωρών-μελών του ΟΟΣΑ¹⁹, με εξαίρεση το δείκτη EPT_v3, όπως ήδη επισημάνθηκε. Αυτό σημαίνει ότι τόσο οι κανόνες που διέπουν τις ατομικές απολύσεις εργαζομένων με συμβόλαιο αορίστου χρόνου (EPR_v3) όσο και τη χρήση εργαζομένων ορισμένου χρόνου (EPT_v3), μέσω συμβολαίων ορισμένης διάρκειας ή εταιρειών ενοικίασης εργαζομένων, έγιναν λιγότερο δεσμευτικοί. Αυτό θεωρητικά είναι καλό για την αγορά εργασίας και τους εργοδότες, αλλά ενδέχεται να έχει αρνητικά αποτελέσματα στο επίπεδο ευημερίας των εργαζομένων, στο βαθμό που δημιουργεί συναισθήματα εργασιακής ανασφάλειας και έχει επιπτώσεις στην ευημερία και την υγεία των απασχολούμενων (World Health Organization, 1999).

Η χαλάρωση των περιορισμών στην αγορά εργασίας αναμφίβολα επιτρέπει ή ακόμη και ενθαρρύνει την ανάπτυξη των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, όπως είναι η μερική απασχόληση, η απασχόληση με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και η εργασία εκ περιτροπής, οι οποίες ενδεχομένως να είναι προτιμότερες από το εναλλακτικό ενδεχόμενο, δηλαδή την ανεργία. Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στοιχεία της Eurostat²⁰, η μερική απασχόληση αυξήθηκε στη διάρκεια της ύφεσης. Το δεύτερο τρίμηνο του 2008 (2008β) μόνο 5,3% των απασχολούμενων (15-64 ετών) είχε συμβόλαιο μερικής απασχόλησης, ενώ το δεύτερο τρίμηνο του 2014 (2014β) το μερίδιο αυτό αυξήθηκε σε 9,2%. Ο αριθμός των απασχολούμενων με μερική απασχόληση την ίδια περίοδο αυξήθηκε κατά 32,4% (+78.100 άτομα), όταν η συνολική απασχόληση μειώθηκε κατά 23,5% (-1.068.200 άτομα). Περαιτέρω, η εξέλιξη των απασχολούμενων με μερική απασχόληση στη διάρκεια της ύφεσης παρουσιάζεται στον Πίνακα 3 και γίνεται φανερό ότι είναι συχνότερη μεταξύ των νέων σε σύγκριση με τους μεγαλύτερους απασχολούμενους (25-64 ετών) και έγινε ακόμη πιο συχνή εξαιτίας της ύφεσης, καθώς καταγράφεται αύξηση 10,5εμ από το 2008β. Από την άλλη πλευρά, παρά το γεγονός ότι οι νέοι απασχολούνται συχνότερα με συμβόλαιο ορισμένης διάρκειας (3 στους 10), το μερίδιο των απασχολούμενων ορισμένου χρόνου αυξήθηκε οριακά στη διάρκεια της ύφεσης ανεξαρτήτως ηλικίας. Μια πρόσφορη ερμηνεία είναι ότι οι επιχειρήσεις στηρίχθηκαν στους απασχολούμενους με συμβόλαιο ορισμένου χρόνου προκειμένου να προσαρμόσουν το εργατικό δυναμικό τους στη μειούμενη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες, μιας και ήταν φθηνότερο και ευκολότερο (χωρίς νομικούς περιορισμούς) να απολυθούν. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση όμως, η διάρκεια της απασχόλησης μειώθηκε, όπως προκύπτει από την αύξηση του μεριδίου των συμβάσεων με διάρκεια ως 12 μήνες. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό, ότι παρά την αύξηση της συχνότητας των δύο αυτών ευέλικτων μορφών απασχόλησης, η χώρα μας απέχει σημαντικά τόσο από την ΕΕ28 όσο και από χώρες που αντιμετωπίζουν παρόμοια οικονομικά προβλήματα²¹.

¹⁹ Ωστόσο, και αυτός ο δείκτης αναμένεται να μειωθεί μετά την αναμενόμενη συμφωνία για μερική απελευθέρωση των ομαδικών απολύσεων, η οποία αναμένεται να είναι λιγότερο δεσμευτική.

²⁰ Τη στιγμή συγγραφής του παρόντος δεν υπήρχαν διαθέσιμα πρωτογενή στοιχεία των ΕΕΔ για το δεύτερο τρίμηνο του 2014.

²¹ Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το ποσοστό μερικώς απασχολούμενων νέων στην ΕΕ28 είναι 31,9% το 2014α, 41,6% στην Ισπανία το 2014β και 31,2% στην Ιταλία, επίσης το 2014β. Οι νέοι απασχολούμενοι με σύμβαση ορισμένου χρόνου αποτελούν το 42,4% του συνόλου των απασχολούμενων στην ΕΕ28 το 2014α, το 68,5% στην Ισπανία το 2014β και το 60,5% στην Πορτογαλία το 2014β.

Τέλος, η απασχόληση εκ περιτροπής αυξήθηκε στη διάρκεια της ύφεσης με τη διευκόλυνση που παρείχε η αναθεώρηση του νομικού πλαισίου και δεδομένης της ανάγκης των επιχειρήσεων για περισσότερη ευελιξία. Για παράδειγμα, 4,3% των νέων συμβολαίων αφορούσαν σε εκ περιτροπής απασχόληση το 2009, ενώ το 2012 το αντίστοιχο ποσοστό ανέβηκε στο 9,6% (ΣΕΠΕ, 2013). Ωστόσο, σύμφωνα με στοιχεία από το πρώτο εξάμηνο του 2013 φαίνεται ότι αυτό το είδος συμβολαίου μειώνεται σταθερά τόσο αναφορικά με νέες προσλήψεις όσο και με μετατροπές υφιστάμενων συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης (ΣΕΠΕ, 2013). Επιπλέον, σύμφωνα με τις εκθέσεις του πληροφοριακού συστήματος ΕΡΓΑΝΗ, την περίοδο Μαρτίου – Αυγούστου 2014 από τις νέες προσλήψεις μισθωτών στον ιδιωτικό τομέα το 33,7% αφορά σε μερική απασχόληση και το 13% σε εκ περιτροπής απασχόληση, όταν τα αντίστοιχα μερίδια την ίδια περίοδο το 2013 ήταν 31,3% και 5,8% αντίστοιχα (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2013 και 2014α).

Πίνακας 3. Μερίδια διαφόρων μορφών ευέλικτης απασχόλησης (%)

	2008β		2014β	
	15-24	25-64	15-24	25-64
Μερική απασχόληση	12,3	5,0	22,8	8,6
Απασχόληση ορισμένου χρόνου	29,0	10,2	30,5	9,2
Διάρκεια συμβάσεων ορ. χρόνου				
<12 μήνες	69,4	65,4	77,1	71,6

Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέα.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ένας από τους πρωταρχικούς στόχους της των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας ήταν η μείωση του κόστους εργασίας. Αναφορικά με αυτό μπορούν να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα. Πρώτον, η οικονομική ύφεση σε συνδυασμό με τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας φαίνεται ότι οδήγησε σε χαμηλότερο μέσο μηνιαίο κόστος εργασίας (Πίνακας 4, στήλες 1-4). Η μείωση σε ετήσια βάση ξεπερνά το 12% το 2012 για ολόκληρη την οικονομία οδηγώντας σε συνολική μείωση κατά 19,8% σε σύγκριση με το 2009. Όσο μεγαλύτερο ήταν το κόστος εργασίας, τόσο μεγαλύτερη η πτώση που ακολούθησε. Στη διάρκεια της τετραετίας (2009-2012) το κόστος μειώθηκε κατά 20,1% στον τριτογενή τομέα και ακολούθησε ο δευτερογενής τομέας (-19,1%), ενώ ο πρωτογενής τομέας αποδείχθηκε περισσότερο ανθεκτικός (-12,2%). Μια σημαντική παρατήρηση είναι ότι μεγάλες μειώσεις κόστους άρχισαν να γίνονται αισθητές το 2011. Αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι κυβερνητικές παρεμβάσεις μάλλον υποβοήθησαν την προσαρμογή μέσω μισθών, όπως στόχευαν. Πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για την τριμηνιαία εξέλιξη των μισθών δείχνουν μικρή αύξηση του δείκτη το πρώτο τρίμηνο του 2014 σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2013, ωστόσο θα ήταν σοφό να αναμένει κάποιος την εξέλιξη στο έτος, προτού διατυπωθούν συμπεράσματα.

Δεύτερον, οι ετήσιες αμοιβές μισθωτών, μετά από συνεχή ανοδική πορεία ως το 2009, μειώθηκαν σημαντικά στη διάρκεια της ύφεσης. Η ανοδική πορεία πριν το 2009 κατέγραφε ετήσιες αυξήσεις περίπου 4,8%, ενώ η περίοδος μετά το 2009 καταγράφει ετήσιες μειώσεις περίπου 4,1%. Το αποτέλεσμα είναι ότι το 2013 οι αμοιβές έχουν επιστρέψει στα επίπεδα των ετών 2004-2005 καταγράφοντας μείωση της τάξης του 15,3% σε σύγκριση με το 2009, οπότε έλαβαν τη μέγιστη τιμή τους (Πίνακας 4, στήλες 5 και 6). Αν και η απασχόληση στην Ελλάδα

έχει ένα σημαντικό κομμάτι αυτοαπασχολούμενων που δεν περιλαμβάνεται σε αυτές τις στατιστικές²², ωστόσο η εξέλιξη των αμοιβών της πλειονότητας των απασχολούμενων είναι ενδεικτική της μείωσης του κόστους εργασίας στη χώρα. Επιπλέον, σε αντίθεση με το μέσο μηνιαίο κόστος που άργησε να αρχίσει την προσαρμογή, οι αποδοχές των μισθωτών φαίνεται ότι προσαρμόστηκαν γρήγορα στα νέα οικονομικά δεδομένα.

Τρίτον, οι ωριαίες αποδοχές ακολούθησαν παρόμοια πορεία με τις ετήσιες αποδοχές. Αυτό σημαίνει ότι αυξάνονται ως το 2009 και, στη συνέχεια, μειώνονται μέχρι το 2013 (Πίνακας 4, στήλη 7). Η μέση ετήσια αύξηση την περίοδο 2000-2009 αγγίζει το 5,8%, ενώ η μείωση στα έτη της ύφεσης φτάνει το 4,3% ετησίως. Αυτό συνεπάγεται, ότι οι ωριαίες αποδοχές εμφανίζουν ελαφρώς μεγαλύτερη μεταβλητότητα από τις ετήσιες. Ένας πιθανός λόγος είναι ότι οι απασχολούμενοι αυξομειώνουν τις ώρες εργασίας στο βαθμό του εφικτού, προκειμένου να περιορίσουν τις μεταβολές των συνολικών τους αποδοχών. Από την άλλη πλευρά, φαίνεται ανάγλυφα η προσαρμογή της ελληνικής αγοράς εργασίας κατά κανόνα μέσω απολύσεων και όχι μέσω της μείωσης των αποδοχών των απασχολούμενων.

Τέταρτον, ένα τμήμα των μισθωτών απασχολούνται με τον κατώτατο μισθό, ο οποίος από το Φεβρουάριο του 2012 μειώθηκε σημαντικά (22% για άτομα άνω των 25 ετών και 32% για άτομα κάτω των 25 ετών) με το Νόμο 4047/2012.²³ Ο κατώτατος μισθός είναι εκφρασμένος σε ισοδύναμες μονάδες αγοραστικής δύναμης, άρα λαμβάνει υπόψη τις μεταβολές των τιμών, και παρά το γεγονός ότι αφορά μόνο σε ένα μικρό τμήμα του εργατικού δυναμικού και ιδιαίτερα αυτούς που εισέρχονται στην αγορά εργασίας για πρώτη φορά, όπως είναι οι νέοι, επέδειξε σημαντική αντίσταση σε συνθήκες έντονης αύξησης της ανεργίας, ειδικά των νέων (Πίνακας 4, στήλη 8). Συγκεκριμένα, ο κατώτατος μισθός συνέχισε να αυξάνεται μέχρι και το 2012 στη χώρα, παρά τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες, φτάνοντας τα €951,6. Ο καθαρός ετήσιος ρυθμός αύξησης την περίοδο 2003-2012 ήταν 3,8% περίπου, ενώ η καθαρή μείωση που επετεύχθη με νομοθετική παρέμβαση ισοδυναμεί με 19,7%. Η παρατήρηση ότι ο κατώτατος μισθός στη χώρα, παρότι ήταν το αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων σε εθνικό επίπεδο, δεν συμβάδιζε με τις αμοιβές του συνόλου των μισθωτών, οι οποίες μειώνονταν ήδη από το 2010, αποτελεί ένδειξη ακαμψίας της αγοράς εργασίας.

---

²² Το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων στη χώρα (με ή χωρίς προσωπικό) φτάνει το 30,9% το δεύτερο τρίμηνο του 2014, με βάση τα δημοσιευμένα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού. Οι μισθωτοί αποτελούν το 64,6% των απασχολούμενων.

²³ Μειώσεις στον κατώτατο μισθό παρατηρούνται το δεύτερο εξάμηνο του 2012, παρότι εισήχθησαν τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους, λόγω της ιδιαιτερότητας των δεδομένων της Eurostat (δύο φορές το χρόνο). Η μείωση του κατώτατου μισθού περιλαμβανόταν στο Ν. 4046/2012 (δεύτερο μηνιαίο συνεργασίας), αλλά εξειδικεύτηκε με το Ν. 4047/2012.

Πίνακας 4. Αμοιβές, κόστος και παραγωγικότητα της εργασίας

	Μέσο μηνιαίο κόστος εργασίας ^{1,4}				Ετήσιες αμοιβές μισθωτών ¹	Μέσες ετήσιες αμοιβές από μισθό	Ωριαία αποζημίωση	Μηνιαίος κατώτατος μισθός ²	Ωριαία παραγωγικότητα της εργασίας ¹	Μοναδιαίο κόστος εργασίας ¹
	ΣΝΛ	Πρωτ/νής τομέας	Δευτ/νής τομέας	Τριτ/νής τομέας						
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
2001	76,8	76,0	76,4	77,0	78,2	18.107	8,72	660,2	92,2	83,8
2002	79,8	79,3	80,1	79,8	87,1	20.178	9,75	725,5	93,8	92,3
2003	93,9	99,8	92,4	94,5	92,6	21.445	10,41	704,7	98,5	93,7
2004	98,6	85,7	98,1	98,9	96,5	22.340	10,92	718,5	101,3	95,8
2005	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	23.156	11,75	755,3	100,0	100,0
2006	102,1	97,9	102,4	102,1	102,4	23.714	12,13	796,0	105,0	98,9
2007	105,6	108,9	106,3	105,3	107,2	24.824	12,79	812,5	108,7	101,4
2008	108,1	107,2	109,4	107,7	111,0	25.712	13,14	864,7	111,9	106,6
2009	113,9	107,0	115,2	113,6	115,0	26.621	13,96	861,3	106,5	113,2
2010	110,8	103,1	114,5	110,0	112,0	25.935	13,55	913,3	102,9	113,1
2011	104,1	103,7	105,4	103,7	108,2	25.060	12,89	912,7	100,2	111,0
2012	91,3	93,9	93,1	90,7	104,2	24.138	12,45	951,6	101,9	105,4
2013	87,4	-	-	-	97,3	22.538	11,69	764,3 ³	102,0	98,2

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat και EKT (Statistical Data Warehouse), υπολογισμοί συγγραφέα.

¹ Δείκτης: 2005=100.

² Στοιχεία της Eurostat για τους κατώτατους μισθούς που παρέχονται δύο φορές το χρόνο (πρώτο εξάμηνο εδώ). Να ληφθεί υπόψη ότι οι υπολογισμοί αναφέρονται στον κατώτατο μισθό επί 14/12, μιας και στον ιδιωτικό τομέα καταβάλλονται 14 μισθοί (τα στοιχεία ανασύρθηκαν στις 26/9/2014).

³ Η μείωση του κατώτατου μισθού που καταγράφεται το 2013 είναι ήδη αισθητή από το δεύτερο εξάμηνο του 2012.

⁴ Τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ σταματούν το 2012. Από εκεί και έπειτα δημοσιεύεται ένας δείκτης μισθών ανά τρίμηνο, ο οποίος δεν περιλαμβάνει το σύνολο της οικονομίας και δεν διακρίνει μεταξύ τομέων απασχόλησης. Στο πλαίσιο αυτό, η τιμή του ετήσιου δείκτη για το 2013 στο σύνολο της οικονομίας έχει εκτιμηθεί (πλάγια γραμματοσειρά) από το συγγραφέα με βάση την τιμή του τριμηνιαίου δείκτη μισθών για το πρώτο τρίμηνο του έτους. Αντίστοιχη εκτίμηση για το 2014 δείχνει μικρή αύξηση του δείκτη σε 89,2, με βάση τα στοιχεία για το πρώτο τρίμηνο του έτους.

Πέμπτον, είναι ενδιαφέρον να εξεταστεί τι συνέβη στην παραγωγικότητα των εργαζομένων. Οι χαμηλότεροι μισθοί και τα χαμηλότερα ημερομίσθια που αντανακλώνται στις μεταβλητές που παρουσιάστηκαν παραπάνω θα μπορούσαν να μειώσουν τα κίνητρα των εργαζομένων, να αυξήσουν την απογοήτευση και να οδηγήσουν σε χαμηλότερη παραγωγικότητα. Όμως, ο φόβος της αυξανόμενης ανεργίας θα μπορούσε να ακυρώσει αυτή την αντίδραση. Επιπλέον, η γνώση ότι οι λιγότερο παραγωγικοί εργαζόμενοι είναι, ή θα έπρεπε να είναι, οι πρώτοι που θα απολυθούν, θα μπορούσε να οδηγήσει σε αύξηση της μέσης παραγωγικότητας των εναπομεινάντων εργαζομένων. Τα διαθέσιμα στοιχεία (Πίνακας 4, στήλη 9) δείχνουν ότι η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξανόταν ως το 2008 σχεδόν διαρκώς με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,0% και, στη συνέχεια, άρχισε να μειώνεται ως το 2011 (την περίοδο 2008-2011 η ετήσια μείωση έφτασε το 3,6%).²⁴ Από το 2011 και έπειτα η ωριαία παραγωγικότητα αυξάνεται, αλλά οριακά (0,9% ετησίως).

Έκτον, το μοναδιαίο κόστος εργασίας, το οποίο συχνά χρησιμοποιείται ως δείκτης ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας από πλευράς κόστους παραγωγής²⁵, μειώθηκε οριακά το 2010 (0,2εμ) και αισθητά το 2011 (-2,1%). Ωστόσο, τα επόμενα δύο έτη η μείωση ήταν σημαντική φτάνοντας σωρευτικά τις 12,8εμ, γεγονός που δύσκολα μπορεί να αποδοθεί σε απλή σύμπτωση. Μείωση του μοναδιαίου κόστους σημαίνει αύξηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, η οποία συμπίπτει με το έτος εφαρμογής των μεγάλων μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας που αφορούσαν τόσο στον κατώτατο μισθό όσο και στις συμβάσεις εργασίας, δηλαδή το 2012. Επομένως, σύμφωνα με τα συγκεκριμένα δεδομένα, τα τελευταία τέσσερα έτη η ελληνική οικονομία γίνεται διαρκώς ανταγωνιστικότερη, συμπέρασμα που δύσκολα θεμελιώνεται εξίσου από τα δεδομένα των εξαγωγών που εξετάστηκαν ήδη.

Σε αυτό το σημείο οφείλει να τονιστεί ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας δέχεται δύο αντίθετες επιδράσεις. Από τη μία πλευρά εμφανίζει θετική συσχέτιση με το κόστος εργασίας και, από την άλλη πλευρά, εμφανίζει αρνητική συσχέτιση με την παραγωγικότητα. Αυτό σημαίνει, ότι όταν τα δύο αυτά μεγέθη κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, μέρος των ωφελειών σε όρους ανταγωνιστικότητας λόγω του μειούμενου κόστους της εργασίας αντισταθμίζεται από τη χαμηλότερη παραγωγικότητα.²⁶ Με απλά λόγια, μια αύξηση της παραγωγικότητας κατά 10% δεν έχει καμία επίδραση στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, αν συνοδεύεται από αύξηση του κόστους εργασίας κατά 10%. Επιπλέον, το κόστος εργασίας είναι μόνο μία παράμετρος του κόστους παραγωγής. Άλλες είναι το κόστος εισαγωγών πρώτων υλών ή ενδιάμεσων προϊόντων, το κόστος ενέργειας, η γραφειοκρατικές διαδικασίες, το κόστος χρηματοδότησης, το κόστος ασφάλισης, ο κίνδυνος της χώρας, κ.ά. Επομένως, ενδέχεται η ερμηνεία της μη αντίστοιχης βελτίωσης των επιδόσεων της χώρας στον εξαγωγικό τομέα με τη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας να ερμηνεύεται από άλλους παράγοντες, πέρα του κόστους εργασίας.

---

²⁴ Πρέπει να σημειωθεί ότι η παραγωγικότητα στηρίζεται αποφασιστικά στην τεχνολογική πρόοδο και τη συσσώρευση φυσικού κεφαλαίου, δηλαδή τις επενδύσεις, οι οποίες φυσικά μειώθηκαν σημαντικά στην Ελλάδα εξαιτίας της αβεβαιότητας και του φόβου στάσης πληρωμών.

²⁵ Η συνήθης κριτική είναι ότι αγνοείται η ποιοτική παράμετρος μαζί με άλλα χαρακτηριστικά των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών, π.χ. διαθέσιμες τεχνικές προβολής και προώθησης.

²⁶ Για μια λεπτομερέστερη συζήτηση και το εύρος των επιπτώσεων της ύφεσης και των μέτρων που τη συνόδευαν στην παραγωγικότητα της εργασίας βλέπε Γαβρόγλου (2012) και Ιωακείμογλου (2011).

Πίνακας 5. Απασχολούμενοι κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και ηλικιακή ομάδα

	15-24		25-64	
	2014β μερίδιο (%)	2008β-2014β μεταβολή (%)	2014β μερίδιο (%)	2008β-2014β μεταβολή (%)
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	12,1	-30,5	12,9	-4,3
Ορυχεία και λατομεία	-	-	0,3	-33,3
Μεταποίηση	6,1	-76,6	9,2	-39,0
Ηλεκτρισμός, αέριο, ατμός και παροχή κλιματισμού	-	-	0,8	-20,3
Παροχή νερού, αποχέτευση, διαχείριση απορριμμάτων	-	-	0,7	-18,6
Κατασκευές	3,8	-85,8	4,3	-60,6
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές μηχ/των οχημάτων και μοτ/τών	20,1	-51,3	17,6	-24,0
Μεταφορές και αποθήκευση	3,5	-40,0	4,9	-19,7
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	26,3	-8,5	7,8	-9,0
Πληροφορική και επικοινωνίες	-	-	2,2	3,7
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	-	-	2,8	-18,8
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	-	-	0,1	-74,4
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	2,6	-63,5	5,4	-14,8
Διοικητικές και δραστηριότητες υποστηρικτικών υπηρεσιών	2,8	-12,8	2,4	9,9
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	7,4	-28,3	9,1	-17,5
Εκπαίδευση	3,1	-44,6	8,6	-9,3
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	3,1	-46,4	6,1	-9,3
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	1,7	-40,5	1,4	-16,5
Άλλες υπηρεσίες	3,5	-65,3	2,0	-17,3
Ιδιωτικά νοικοκυριά ως εργοδότες	-	-	1,4	-34,6
Σύνολο	96,1	-51,1	100,0	-21,5

Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέα.

Η κατανομή των απασχολούμενων στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας δεν επηρεάστηκε σημαντικά από την ύφεση, παρά το γεγονός ότι κάποιοι κλάδοι επλήγησαν

περισσότερο από άλλους και κάποιои αργότερα στη διάρκεια της ύφεσης. Από την άλλη πλευρά, ο αριθμός των απασχολούμενων μειώθηκε σε όλους σχεδόν τους κλάδους, αλλά περισσότερο για τους νέους: μεταξύ 2008β και 2014β οι νέοι απασχολούμενοι μειώθηκαν κατά 51,1%, ενώ οι απασχολούμενοι 24-65 ετών κατά 21,5% (Πίνακας 5). Ένα μέρος της εξήγησης βρίσκεται στη συχνότερη απασχόληση των νέων με συμβόλαια εργασίας ορισμένου χρόνου ή μερικής απασχόλησης όπως φάνηκε παραπάνω, γεγονός που τους καθιστά άμεσα πιο ευάλωτους σε απολύσεις (απλούστερες και ταχύτερες διαδικασίες απομάκρυνσης).²⁷ Επιπρόσθετα, οι νέοι απασχολούμενοι φαίνεται να είναι πιο συγκεντρωμένοι σε συγκεκριμένους κλάδους. Για παράδειγμα, το 46,4% των νέων εργαζόμενων το 2014β απασχολείται σε μόλις δύο κλάδους (Ξενοδοχεία και εστιατόρια, Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, κτλ.) σε σύγκριση με τους μεγαλύτερους σε ηλικία εργαζόμενους στους οποίους το σχετικό ποσοστό είναι μόλις 30,6% (Γεωργία, δασοκομία και αλιεία, Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, κ.ά.²⁸). Η ύφεση φαίνεται ότι ενίσχυσε τη συγκέντρωση των νέων σε αυτούς τους δύο κλάδους, καθώς σημειώθηκε αύξηση κατά 12,2εμ από το 2008β. Η αύξηση της συγκέντρωσης δεν οφείλεται σε αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων νέων σε αυτούς τους κλάδους, αλλά σε μειώσεις μικρότερες του μέσου όρου. Τέλος, στη Μεταποίηση και τις Κατασκευές, δύο κλάδους που σημείωσαν συνολική μείωση στην απασχόληση πάνω από 30,0% στη διάρκεια της ύφεσης, όπως και οι κλάδοι Ορυχεία και λατομεία και Διαχείριση ακίνητης περιουσίας στους οποίους όμως οι νέοι δεν έχουν συστηματική παρουσία, οι νέοι αποδείχθηκαν επίσης περισσότερο ευάλωτοι από τους εργαζόμενους 25-64 ετών.

Αναφορικά με βασικές μεταβλητές της αγοράς εργασίας, όπως είναι η συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό, η απασχόληση και η ανεργία, οι επιπτώσεις της ύφεσης φαίνονται ανάγλυφα στον Πίνακα 6. Τα άτομα 25-64 ετών είναι πιο πιθανό να συμμετέχουν στην αγορά εργασίας, μιας και οι νέοι έχουν την επιλογή να συνεχίσουν στο επόμενο επίπεδο εκπαίδευσης, αν τα πράγματα στην αγορά εργασίας δεν είναι ευνοϊκά, προκειμένου να βελτιώσουν τις πιθανότητές τους (βελτιώνοντας παράλληλα την απασχολησιμότητά τους) να βρουν μια καλύτερα αμειβόμενη θέση εργασίας²⁹, αλλά και να καθυστερήσουν την είσοδό τους στην αγορά αναμένοντας βελτίωση των συνθηκών. Δεν αποτελεί, βέβαια, έκπληξη ότι το ποσοστό συμμετοχής των νέων μειώθηκε περισσότερο στη διάρκεια της ύφεσης (-2,2εμ) σε σύγκριση με εκείνο των ατόμων 25-64 ετών (0,6εμ), παρά τις μαζικές πρόωρες συνταξιοδοτήσεις που πραγματοποιήθηκαν, κυρίως στο δημόσιο τομέα. Σχετικές αναλύσεις με βάση το φύλο δείχνουν ότι οι γυναίκες είναι αυτές που αύξησαν συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό στη διάρκεια της κρίσης, πιθανόν σε μια προσπάθεια να στηρίξουν το οικογενειακό εισόδημα (Χολέζας, 2011). Η εναλλακτική της εκπαίδευσης επηρεάζει και το ποσοστό απασχόλησης (το μερίδιο των απασχολούμενων στον πληθυσμό), το οποίο είναι επίσης χαμηλότερο στους νέους, όμως η μείωσή του στη διάρκεια της ύφεσης είναι αντίστοιχη με εκείνη των ατόμων 25-64 ετών.

²⁷ Επιπλέον, το θεσμικό πλαίσιο ευνοούσε την απόλυση νεότερων εργαζομένων και συνεχίζει να την ευνοεί, αν και σε μικρότερο βαθμό με τις αλλαγές που επέβαλε ο Νόμος 4093/2012, με τον οποίο μειώθηκε η εξάρτηση του ύψους της αποζημίωσης από τα έτη προϋπηρεσίας.

²⁸ Είναι ενδιαφέρον ότι ο δεύτερος μεγαλύτερος κλάδος σε όρους απασχόλησης το 2008β ήταν η Μεταποίηση και όχι η Γεωργία, δασοκομία και αλιεία.

²⁹ Μεταξύ άλλων οι Μητράκος, Τσακλόγλου και Χολέζας (2010α και 2010β) δείχνουν ότι οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν καλύτερες προοπτικές (μικρότερη πιθανότητα ανεργίας) να βρουν μια καλύτερα αμειβόμενη θέση εργασίας (δηλαδή υψηλότερες αποδοχές σε όλη τη διάρκεια του εργασιακού τους βίου).

Τελευταία παρατήρηση, αλλά εξίσου σημαντική, είναι ότι το ποσοστό ανεργίας ήταν παραδοσιακά πολύ μεγαλύτερο για τους νέους ακόμη και πριν από την ύφεση αντανακλώντας ανεπάρκειες της αγοράς εργασίας, όπως θα συζητηθεί στην επόμενη ενότητα. Για παράδειγμα, το 2008β το ποσοστό ανεργίας για τους νέους ήταν 20,6%, ενώ για τα άτομα 25-64 ετών ήταν 6,4%. Στη διάρκεια της ύφεσης ο αριθμός των ανέργων νέων αυξήθηκε 2,5 φορές, όμως αυτός των ανέργων ηλικίας 25-64 αυξήθηκε κατά 4,0 φορές, γεγονός που συμβαδίζει με την πτώση κατά 12,3% του εργατικού δυναμικού των νέων έναντι μείωσης 1,8% των οικονομικά μη ενεργών νέων που καταγράφηκε μεταξύ 2008β και 2014β. Το αποτέλεσμα είναι η εκτόξευση του ποσοστού ανεργίας των νέων στο 52,0% το δεύτερο τρίμηνο του 2014, υπέρ-διπλάσιο από αυτό των ατόμων 25-64 ετών.

Πίνακας 6. Ποσοστά συμμετοχής, απασχόλησης και ανεργίας κατά ηλικιακή ομάδα

	15-24		25-64	
	2014β	2008β-2014β μεταβολή (εμ ¹)	2014β	2008β-2014β μεταβολή (εμ ¹)
Συμμετοχή	28,0	-2,2	74,8	0,6
Απασχόληση	13,4	-10,6	56,0	-13,5
Ανεργία	52,0	31,6	25,0	18,6

Πηγή: Eurostat, υπολογισμοί συγγραφέα.

¹ εμ: εκατοστιαίες μονάδες.

Με δεδομένη την εξέλιξη της ανεργίας φαίνεται ότι τα άτομα 25-64 ετών πλήττονται περισσότερο από την ύφεση, μιας και τόσο το ποσοστό ανεργίας, όσο και ο αριθμός των ανέργων υπέρ-τετραπλασιάστηκε μέσα σε έξι έτη ξεπερνώντας τα αντίστοιχα μεγέθη για τους νέους. Αυτό που πρέπει να σημειωθεί, όμως, είναι ότι αρκετοί νέοι έχουν την επιλογή να παρατείνουν την παραμονή τους στην εκπαίδευση, επιλογή που επηρεάζει την απόφαση συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας και πιθανόν την ένταση των προσπαθειών εύρεσης εργασίας. Επιπλέον, το ποσοστό ανεργίας των νέων έφτασε σε δυσθεώρητα ύψη διακινδυνεύοντας την ομαλή μετάβασή τους από την εκπαίδευση στην εργασία και, κατά συνέπεια, τις προοπτικές τους στην αγορά εργασίας με πολλαπλές συνέπειες στην κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωσή τους. Τέλος, η απασχόληση των νέων μειώθηκε ταχύτερα από εκείνη των ατόμων 25-64 ετών, όπως ήδη αναφέρθηκε. Αυτό σημαίνει, ότι οι προσπάθειες αντιμετώπισης της ανεργίας των νέων δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, ενώ εξαιτίας της κρίσης εντάθηκαν ακόμη περισσότερο, παράλληλα με προβλήματα που δημιουργήθηκαν σε ηλικιακές ομάδες, οι οποίες στο παρελθόν εμφανίζονταν σχετικά προστατευμένες απέναντι στον κίνδυνο της ανεργίας. Επομένως, αυτό που απαιτείται είναι εγρήγορση για τη βελτίωση των δράσεων απασχόλησης για τους νέους και ταυτόχρονα δράσεις για τους ανέργους μεγαλύτερης ηλικίας.

Τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν ως τώρα δεν προξενούν καμία έκπληξη, καθώς η οικονομική θεωρία παρέχει επαρκή αιτιολόγηση για το ότι οι νέοι ενδέχεται να πλήττονται εντονότερα σε περιόδους ύφεσης και η Ελλάδα δεν αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα. Καταρχάς, οι νέοι έχουν λιγότερο συσσωρευμένο ανθρώπινο κεφάλαιο ειδικά όσον αφορά συγκεκριμένες συνιστώσες αυτού, όπως είναι η γενική και η ειδική (με τον ίδιο εργοδότη) εργασιακή εμπειρία, άρα *ceteris paribus* αναμένεται να είναι λιγότερο παραγωγικοί σε σύγκριση με πιο έμπειρους απασχολούμενους (Becker, 1964). Ειδικά αυτοί που εισέρχονται

στην αγορά εργασίας για πρώτη φορά, όπως αυτοί που αποτελούν ένα μεγάλο μέρος της ομάδας στόχου της πρωτοβουλίας «Εγγύηση για τη Νεολαία», δεν έχουν καθόλου εργασιακή εμπειρία, οπότε από αυτή την άποψη μειονεκτούν σε σύγκριση με μεγαλύτερους υποψήφιους. Στη διάρκεια της ύφεσης, αυτό το μειονέκτημα μάλλον διογκώνεται: η ζήτηση για εργασία μειώνεται μαζί με τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας, οπότε ο ανταγωνισμός αυξάνεται και ευνοεί τους πιο έμπειρους υποψήφιους, ακόμη και αν είναι λίγο πιο «ακριβοί». Επιπλέον, σε ένα πλαίσιο εσωτερικών-εξωτερικών (insiders-outsiders) προς την επιχείρηση συντελεστών (Lindbeck and Snower, 1988), οι νέοι είναι οι εξωτερικοί συντελεστές. Η απόφαση της πολιτείας να ορίσει χαμηλότερο κατώτατο μισθό για τους νέους ως 25 ετών επιδιώκει να δώσει κίνητρο στους εργοδότες να τους προσλάβουν αντισταθμίζοντας τα «μειονεκτήματά» τους στα μάτια των εργοδοτών. Ακόμη ένα μειονέκτημα των νέων είναι η έλλειψη πληροφόρησης (Mortensen, 1970) που αφορά είτε σε ευκαιρίες απασχόλησης είτε σε τρόπους εντοπισμού αυτών, ειδικά στην ελληνική αγορά εργασίας όπου τα κοινωνικά δίκτυα είναι σημαντικά, και μηχανισμών που θα μπορούσαν να διευκολύνουν τη μετάβαση των νέων από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας.³⁰ Αυτός άλλωστε είναι και ένας από τους λόγους που οι νέοι χρειάζονται περισσότερο χρόνο για να βρουν δουλειά: χρειάζεται χρόνος να συγκεντρωθούν όλες οι απαραίτητες πληροφορίες και να συσταθεί ένα δίκτυο.

Μιλώντας για δίκτυα, ο ρόλος της ελληνικής οικογένειας³¹ έχει συχνά αποτελέσει αντικείμενο επικρίσεων με το σκεπτικό ότι παρέχει υπερβολική προστασία στους απογόνους, ώστε να τους επιτρέψει να βρουν τη «σωστή» δουλειά, γεγονός που πιθανόν αυξάνει τις τριβές και, στα πλαίσια περιορισμένης ζήτησης για εργασία, διογκώνει το πρόβλημα της ανεργίας. Οι νέοι που τελικά καταφέρνουν να βρουν μια δουλειά συχνά απασχολούνται με ευέλικτες μορφές απασχόλησης και νέου τύπου συμβόλαια εργασίας, όπως φάνηκε παραπάνω, ή σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας με μεγάλη εποχιακή διακύμανση της οικονομικής δραστηριότητας (Doeringer and Piore, 1971). Μία εύλογη ερμηνεία είναι ότι οι νέοι είναι πιο πρόθυμοι να αποδεχθούν προσφορές για επισφαλείς θέσεις εργασίας, διότι τις θεωρούν ως σκαλοπάτι για την εύρεση καλύτερα αμειβόμενης και πιο μόνιμης εργασίας, και πιθανόν ως μέρος της διαδικασίας διαμόρφωσης του δικού τους κοινωνικού και επαγγελματικού δικτύου. Ανεξάρτητα πάντως από τους λόγους που βρίσκονται πίσω από τις επαγγελματικές επιλογές των νέων, το γεγονός παραμένει ότι οι νέοι είναι πιο πιθανό να απολυθούν σε περιόδους οικονομικής ύφεσης.

IV. Οι ιδιαιτερότητες της Ελλάδας υπαγορεύουν τις προϋποθέσεις επιτυχημένης υλοποίησης της «Εγγύησης για τη Νεολαία»

Οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η Ελλάδα πρέπει να εντοπιστούν και να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό και την υλοποίηση κάθε πρωτοβουλίας πολιτικής, πόσο μάλλον όταν αυτή αφορά στην αγορά εργασίας και στους νέους. Ένα βασικό σημείο που διαφοροποιεί τη χώρα από άλλες είναι η διάρκεια και το βάθος της οικονομικής ύφεσης που διανύει αυτή την

³⁰ Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, το 2009 ένας νέος στην Ελλάδα χρειαζόταν 13,1 μήνες για να βρει την πρώτη εργασία του ανεξαρτήτως φύλου και επιπέδου εκπαίδευσης, όταν το αντίστοιχο διάστημα στην ΕΕ27 ήταν 6,5 μήνες, ενώ σε χώρες όπως η Ισλανδία και η Ολλανδία ήταν κάτω από 4 μήνες.

³¹ Ο ρόλος της ελληνικής οικογένειας είναι παρόμοιος με αυτόν σε άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης, αλλά και της Νότιας Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Συνιστά δε το πρότυπο γνωστό ως *οικογενειοκρατικό μοντέλο πρόνοιας* (Παπαδόπουλος και Ρουμπάκης, 2008).

περίοδο, καθώς πρόκειται για τη σοβαρότερη στην ιστορία της μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μάλιστα, ακόμη ένα επιβαρυντικό στοιχείο είναι ότι κανείς δεν περίμενε μια ύφεση τέτοιας έκτασης και έντασης και, βεβαίως, δεν υπήρχε ανάλογη προετοιμασία από πλευράς θεσμών και δημόσιας διοίκησης ούτε στο εσωτερικό της χώρας, αλλά ούτε και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι πρωτοβουλίες του τύπου της «Εγγύησης για τη Νεολαία» άρχισαν να συζητιούνται, όταν η ανεργία για τους νέους είχε ήδη αγγίξει πρωτοφανή επίπεδα στην Ελλάδα.

Ένα παράδειγμα έλλειψης κατάλληλης προετοιμασίας και ανεπάρκειας, ακόμη και σε περιόδους ομαλών οικονομικών συνθηκών, είναι οι πολιτικές που δημιουργούν δίχτυ προστασίας για τους ανέργους, γνωστές ως παθητικές πολιτικές απασχόλησης, με κυριότερη μορφή το επίδομα ανεργίας, οι οποίες παραδοσιακά άφηναν απροστάτευτο ένα σημαντικό τμήμα των ανέργων στην Ελλάδα. Στη διάρκεια της ύφεσης η εικόνα είναι αποκαρδιωτική: ενώ ο αριθμός των ανέργων αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς, ταυτόχρονα τόσο ο απόλυτος αριθμός όσο και το μερίδιο των ανέργων που δικαιούνται επίδομα ανεργίας μειώνεται. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ)³², τον Ιούλιο του 2010 το 32,4% των εγγεγραμμένων ανέργων λάμβαναν επίδομα ανεργίας (184.709 από 569.742 εγγεγραμμένους που αναζητούν εργασία), ενώ τον ίδιο μήνα το 2014 το αντίστοιχο μερίδιο μειώθηκε σε 10,8% (89.850 από 835.282 εγγεγραμμένους που αναζητούν εργασία).³³ Η πιο ευλογοφανής ερμηνεία είναι η αύξηση των μακροχρόνια ανέργων λόγω της ύφεσης³⁴, που συνήθως δεν δικαιούνται επίδομα ανεργίας³⁵, και η αύξηση αυτών που εισέρχονται στην αγορά εργασίας για πρώτη φορά³⁶, άρα δεν πληρούν τους όρους χορήγησης επιδόματος ανεργίας, στην πλειονότητά τους νέοι που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους και αναζητούν απασχόληση. Επίσης, εκτιμάται ότι σημαντικός αριθμός ανέργων δεν έχουν τον απαιτούμενο χρόνο εργασίας για να δικαιούνται επίδομα ανεργίας, ενώ δεν πρέπει να αγνοείται μια σημαντική μερίδα ανέργων που ήταν αυτοαπασχολούμενοι και οι οποίοι στην πλειονότητά τους δεν δικαιούνται επίδομα ανεργίας³⁷. Δεδομένων των δημοσιονομικών περιορισμών, οι διαθέσιμοι πόροι για την επιδοματική στήριξη των ανέργων είναι περιορισμένοι, με αποτέλεσμα τα κριτήρια για τη χορήγηση επιδόματος ανεργίας να γίνονται αυστηρότερα και να αποκλείουν ένα σημαντικό κομμάτι των ανέργων.

Από την άλλη πλευρά, οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης προωθούνται σημαντικά από την Ευρωπαϊκή Ένωση με τη διοχέτευση οικονομικών πόρων μέσω του ΕΣΠΑ και του ΣΕΣ για την περίοδο 2014-2020, καθώς και των διαρθρωτικών ταμείων, όπως είναι το Ευρωπαϊκό

³² Διαθέσιμο στο: http://www.oaed.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=726:2012-06-22-09-30-54&catid=95:2012-06-22-09-10-03&Itemid=747&lang=el.

³³ Είναι προφανές ότι λόγω της απόκλισης μεταξύ των εγγεγραμμένων ανέργων (ΟΑΕΔ) και της μετρούμενης ανεργίας από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) το πραγματικό μερίδιο αυτών που εισπράττουν επίδομα ανεργίας είναι πολύ μικρότερο. Αυτοί που δικαιούνται επίδομα ανεργίας μειώθηκαν και ως αριθμός, αλλά κυρίως ως μερίδιο του συνόλου των ανέργων.

³⁴ Σύμφωνα με τα στοιχεία των ΕΕΔ το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων το 2008β ήταν περίπου 52%, ενώ το 2014β ξεπέρασε το 74%.

³⁵ Με εξαίρεση αυτούς στην ηλικιακή ομάδα 45-64 ετών που δύνανται να λαμβάνουν επίδομα ανεργίας ίσο με €200 για μια επιπλέον περίοδο 12 μηνών.

³⁶ Οι νέοι άνεργοι το 2008β ήταν περίπου 135.000 (36,8% του συνόλου), ενώ το 2014β έφτασαν τις 290.000 άτομα (22,8%). Η μείωση του μεριδίου οφείλεται στην ταχύτερη αύξηση του συνόλου των ανέργων.

³⁷ Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας (Φ.80000/2685/59 στις 23.2.2014) από τον Μάρτιο του 2014 χορηγείται υπό αυστηρές προϋποθέσεις επίδομα ανεργίας στους ασφαλισμένους του ΟΑΕΕ και του ΕΤΑΠ-ΜΜΕ. Το επίδομα ορίζεται σε €360 μηνιαίως και καταβάλλεται από 3 έως 9 μήνες.

Κοινωνικό Ταμείο. Επομένως, η πιο ενδεδειγμένη λύση για την Ελλάδα φαντάζει η ενίσχυση του πλέγματος των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης που έχουν ως στόχο την κινητοποίηση των ανέργων και την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας, για τον επιπρόσθετο λόγο ότι ένα μεγάλο μέρος της δαπάνης καλύπτεται από τους Ευρωπαίους εταίρους. Πληθώρα προγραμμάτων στο πλαίσιο ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης υλοποιούνται³⁸ ήδη και η «Εγγύηση για τη Νεολαία» θα μπορούσε να λειτουργήσει συμπληρωματικά και ενισχυτικά εστιάζοντας ακόμη περισσότερο τις προσπάθειες στους νέους.

Ίσως η πιο σημαντική ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνίας είναι η περιορισμένη συνεργασία και η έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ του κράτους και των διαφόρων κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων, όπως είναι οι ιδιωτικοί φορείς της οικονομίας και οι κοινωνικοί εταίροι. Εκ των ων ουκ άνευ κρίνεται η σύναψη ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ επιχειρήσεων, εργαζομένων και κράτους, το οποίο θα προωθεί τη συνεργασία και την αμοιβαία κοινωνική υπευθυνότητα ως αναγκαία προϋπόθεση επιτυχίας, όχι όμως και ικανής. Η εφαρμογή μιας πρωτοβουλίας του μεγέθους και τη φύσης της «Εγγύησης για τη Νεολαία» μοιραία παρουσιάζει επιπρόσθετες και πιο πρακτικές δυσκολίες λόγω του εχθρικού οικονομικού περιβάλλοντος και του προβληματικού θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα. Αν θέλει κάποιος να θέσει ορθές βάσεις για την επιτυχημένη εφαρμογή της «Εγγύησης για τη Νεολαία», αυτές οι δυσκολίες είναι σκόπιμο να αντιμετωπιστούν εξ αρχής.

Καταρχάς, ο αριθμός των νέων που δυνητικά αποτελεί στόχο της «Εγγύησης για τη Νεολαία» αναμένεται να είναι εξαιρετικά υψηλός. Προκειμένου να υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός των δυνητικά ωφελούμενων χρησιμοποιούνται οι επίσημες εκτιμήσεις για τον αριθμό των NEET's (Not in Education, Employment or Training) στην Ελλάδα, δηλαδή αυτών που δεν παρακολουθούν κάποια επίσημη εκπαιδευτική βαθμίδα, δεν απασχολούνται και δεν καταρτίζονται. Με βάση τον ορισμό της Eurostat, στους NEET περιλαμβάνονται οι άνεργοι και αυτοί που δεν συμμετέχουν σε κάποιο επίσημο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή πρόγραμμα κατάρτισης τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες πριν τη διεξαγωγή της συνέντευξης της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ), με άλλα λόγια οι οικονομικά μη ενεργοί που δεν επιθυμούν να εργαστούν. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Eurostat, λοιπόν, οι NEET στην Ελλάδα αποτελούσαν το 11,7% και το 15,0% του συνόλου του πληθυσμού το 2008, για τις ηλικιακές ομάδες 15-24 και 15-29 αντίστοιχα³⁹. Τα νούμερα αυτά αυξήθηκαν στη διάρκεια της ύφεσης σε 20,6% και 28,9% (2013) διευρύνοντας και άλλο το χάσμα με την ΕΕ των 28 κρατών-μελών (ΕΕ28) με μέσο όρο 15,9% στην ομάδα 15-29. Αυτά τα μερίδια αντιπροσωπεύουν (με πληθυσμιακά στοιχεία από το 2013β) από 220.000 έως 500.000 άτομα, ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα επιλογής. Αυτό θα μπορούσε να είναι το άνω όριο για το μέγιστο αριθμό των ωφελούμενων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων αφορά σε άνεργους. Σύμφωνα με τις ΕΕΔ, το δεύτερο τρίμηνο το 2014 οι άνεργοι νέοι έφτασαν τις 159.000

³⁸ ΟΑΕΔ είναι υπεύθυνος φορέας για μια σειρά τέτοιων πρωτοβουλιών. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε:

http://www.oaed.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=630&Itemid=764&lang=el για προγράμματα απασχόλησης για επιχειρήσεις-εργοδότες (δικαιούχοι) και για άνεργους/εργαζόμενους (ωφελούμενοι) και

http://www.oaed.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=632&Itemid=638&lang=el για την επαγγελματική κατάρτιση.

³⁹ Άποψη του συγγραφέα είναι ότι ο όρος νέοι στην Ελλάδα πρέπει να διευρυνθεί, ώστε να περιλαμβάνει άτομα έως 29 ετών. Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας που μειώνονται μετά από αρκετά έτη από την αποφοίτηση από την τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι ένα σημαντικό επιχείρημα.

(ομάδα 15-24) ή 378.000 (ομάδα 15-29) άτομα. Αυτά τα νούμερα είναι αρκετά υψηλά και έχουν δύο πολύ συγκεκριμένες συνέπειες.

Η πρώτη είναι το πολύ υψηλό συνεπαγόμενο κόστος. Αν υποθεθεί ότι η συμμετοχή των νέων στην πρωτοβουλία θα γίνει με τον κατώτατο μισθό (€510.94 μικτά για νέους κάτω των 25 ετών), η εύρεση μια θέσης εργασίας για τους άνεργους μόνο (ας υποθεθεί επίσης προς στιγμήν ότι όλοι οι άνεργοι θα προτιμήσουν να βρουν εργασία αντί να συνεχίσουν στην εκπαίδευση ή κατάρτιση), τότε απαιτείται περίπου το ποσό των €81/€193 εκατομμυρίων το μήνα ή €1.1/€2.7 δισεκατομμυρίων το χρόνο (15-24/15-29 για 14 μισθούς ετησίως). Σύμφωνα με το Ελληνικό Σχέδιο Δράσης (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2014β), η χρηματοδότηση του προγράμματος δεν θα ξεπεράσει τα €260 εκατ. συνολικά, τα οποία θα προέλθουν από την Πρωτοβουλία για την Απασχόληση των Νέων (ΥΕΙ) και από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Να σημειωθεί ότι στους υπολογισμούς δεν συμπεριλήφθηκαν οι οικονομικά μη ενεργοί. Επομένως, η πλήρης κάλυψη των νέων δεν είναι εφικτή από ευρωπαϊκούς πόρους με τα υφιστάμενα δεδομένα, ενώ τα αυστηρά μέτρα λιτότητας καθιστούν απαγορευτική οποιαδήποτε σκέψη χρηματοδότησης από εθνικούς πόρους. Η μόνη εναλλακτική πρόταση είναι να βρεθούν άλλες φόρμουλες συγχρηματοδότησης, ειδικά σε περιπτώσεις που αφορούν επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, ή να ασκηθούν πιέσεις από την ελληνική πλευρά στην κατεύθυνση της αύξησης των ευρωπαϊκών κονδυλίων που αφορούν στη χώρα, λόγω των ιδιαίτερα αυξημένων και πιεστικών αναγκών που δημιουργεί η παρατεταμένη και βαθιά οικονομική ύφεση. Στο Ελληνικό Σχέδιο Δράσης φαίνεται ότι το πρόβλημα του μεγάλου αριθμού αντιμετωπίζεται με ενδιάμεση στοχοθέτηση και με έμφαση σε συγκεκριμένες κατηγορίες νέων ανέργων, δηλαδή τους μακροχρόνια νέους άνεργους, αυτούς με χαμηλά προσόντα, αυτούς που προέρχονται από νοικοκυριά με ιδιαίτερα χαμηλά εισοδήματα και αυτούς που ανήκουν σε ευπαθής και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2014β).

Ωστόσο, ακόμη και αν εξασφαλιστεί με κάποιο τρόπο η αναγκαία χρηματοδότηση, ένα ακόμη εμπόδιο που πρέπει να ξεπεραστεί είναι η περιορισμένη ζήτηση για εργασία. Σε περιόδους μειούμενης εγχώριας ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες σε συνδυασμό με την αβεβαιότητα που προέρχεται τόσο από το εσωτερικό της χώρας όσο και το παγκόσμιο περιβάλλον, είναι εξαιρετικά δύσκολο να πεισθούν οι επιχειρήσεις να προσλάβουν νέους εργαζόμενους, ακόμη και με χαμηλό κόστος. Επιπλέον, στην Ελλάδα της ύφεσης ολόκληροι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας κατέρρευσαν, π.χ. κατασκευές, υπηρεσίες ακίνητης περιουσίας, τραπεζικός τομέας (προγράμματα εθελούσιας εξόδου είναι σε εξέλιξη μετά από συγχωνεύσεις και εξεργασίες), κτλ., γεγονός που περιπλέκει ακόμη περισσότερο την κατάσταση, καθώς σε αυτούς τους κλάδους είναι μάλλον απίθανο να πραγματοποιηθούν προσλήψεις νέων ή μεγαλύτερων ηλικιακά εργαζομένων μεσοπρόθεσμα, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζουν να παράγουν άνεργους υψηλής εξειδίκευσης, π.χ. αρχιτέκτονες, πολιτικούς μηχανικούς, τοπογράφους, τραπεζικά στελέχη διοίκησης, κτλ. Επομένως, μάλλον η πιο ορθολογική επιλογή είναι να προσεγγιστούν πρώτα οι εξαγωγικές επιχειρήσεις και ειδικά εκείνες που εμφανίζουν υγιή οικονομικά αποτελέσματα. Όμως, σε μια τέτοια περίπτωση ο αριθμός των επιλέξιμων επιχειρήσεων συρρικνώνεται σημαντικά μαζί με τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας. Επίσης, απαιτείται συστηματική επιτήρηση, ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα υποκατάστασης παλαιών με νέους φθηνότερους εργαζόμενους, εγχείρημα που είναι δύσκολο, αλλά όχι ακατόρθωτο, να εφαρμοστεί με δεδομένα τα αισθήματα

απογοήτευσης και αδικίας που επικρατούν στο χώρο της δημόσιας διοίκησης, τα οποία προκάλεσαν οι οριζόντιες μειώσεις μισθών στο στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα και η εφαρμοζόμενη «κινητικότητα», η οποία αναμένεται να οδηγήσει στην οριστική απομάκρυνση σημαντικού αριθμού δημοσίων υπαλλήλων.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της ελληνικής αγοράς εργασίας αφορά στο μεγάλο χρονικό διάστημα που απαιτείται για τη μετάβαση από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας⁴⁰, πάντοτε σε συνάρτηση με την εκπαιδευτική εξειδίκευση.⁴¹ Μια από τις πιο συνήθεις ερμηνείες του φαινομένου σχετίζεται με την προβληματική σύζευξη (mismatch) μεταξύ των γνώσεων και των δεξιοτήτων που ενσωματώνουν οι απόφοιτοι και αυτών που ζητούν οι εργοδότες. Επίσης, υποστηρίζεται συχνά ότι οι απόφοιτοι όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων υπολείπονται σε βασικές δεξιότητες και ικανότητες που απαιτούνται στην αγορά εργασίας, οπότε χρειάζεται περισσότερος χρόνος μετά την αποφοίτηση, ώστε να αποκτήσουν αυτά τα στοιχεία εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος. Επιπλέον, τόσο η περιορισμένη γεωγραφική κινητικότητα όσο και η υπερπροστατευτική ελληνική οικογένεια, ακόμη και αν βάλεται λόγω της μείωσης του οικογενειακού εισοδήματος, θεωρούνται δύο ακόμη παράγοντες που συμβάλλουν στην προβληματική σύζευξη προσφοράς και ζήτησης. Μια ματιά στα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ για τις κενές θέσεις εργασίας, όμως, δείχνει ότι αυτές μειώθηκαν σημαντικά στη διάρκεια της ύφεσης οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι το πρόβλημα που υπάρχει σήμερα είναι κυρίως αποτέλεσμα χαμηλής ζήτησης για εργασία και όχι τόσο αποτέλεσμα προβληματικής σύζευξης. Αντίστοιχο είναι το επιχείρημα αναφορικά με τις ακαμψίες της ελληνικής αγοράς εργασίας που δεν επιτρέπουν την πρακτική δοκιμής και λάθους σε καμία πλευρά της αγοράς εργασίας, δηλαδή τους δυνητικούς εργοδότες και απασχολούμενους, οι οποίοι είναι αναγκασμένοι να αναζητήσουν τη μία και βέλτιστη σύζευξη. Τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό, συχνά αναφέρεται στο δημόσιο διάλογο ότι λειτουργούν άτυπα κοινωνικά και επαγγελματικά δίκτυα στην ελληνική αγορά εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι οι απόφοιτοι χρειάζονται χρόνο είτε για να συγκροτήσουν το δικό τους δίκτυο, είτε για να ενταχθούν σε ένα υπάρχον, προτού βρουν μια κατάλληλη θέση εργασίας. Είναι ευκόλως κατανοητό ότι η ύφεση μπορεί να κάνει την κατάσταση ακόμη χειρότερη, καθώς οι εργοδότες γίνονται περισσότερο επιλεκτικοί, αν και εφόσον θελήσουν να προσλάβουν.

Ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα στην ελληνική περίπτωση είναι το ηλικιακό εύρος των επιλέξιμων νέων για να συμμετέχουν στην «Εγγύηση για τη Νεολαία». Πληθώρα παραγόντων, που δεν θα αναλυθούν στην παρούσα εργασία, συμβάλλουν στην παρατεταμένη παραμονή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και μετά το πέρας της ελάχιστης διάρκειας σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, γεγονός που συνεπάγεται ότι πολλοί φοιτητές Πανεπιστημίων (ΑΕΙ) και Ανώτερων Τεχνικών Επαγγελματικών Ιδρυμάτων (ΑΤΕΙ) αποφοιτούν μετά την ηλικία των 24 ετών. Επιπλέον, πολλοί είναι αυτοί που συνεχίζουν τις σπουδές τους σε μεταπτυχιακό επίπεδο ή φοιτούν σε σχολές με μεγαλύτερη της τετραετίας διάρκεια σπουδών, π.χ. ιατρική ή πολυτεχνείο, ενώ δεν πρέπει να λησμονεί κανείς την υποχρεωτική εννεάμηνη στρατιωτική θητεία για τους άνδρες. Για του λόγου το αληθές, το δεύτερο τρίμηνο του 2014

⁴⁰ Για μια λεπτομερή παρουσίαση των ζητημάτων που σχετίζονται με τη μετάβαση των νέων από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας, βλέπε Χολέζας και Τσακλόγλου (2012).

⁴¹ Βλέπε υποσημείωση 18. Επιπρόσθετα, φαίνεται να επικρατούν διαφορετικές προοπτικές απασχόλησης ανάλογα με το πεδίο των σπουδών των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (βλέπε Μητράκος, Τσακλόγλου και Χολέζας, 2010α), άρα οι προσπάθειες οφείλουν να εστιαστούν σε αυτούς που έχουν μεγαλύτερη δυσκολία εύρεσης εργασίας.

τα άτομα ηλικίας 25-29 ετών αντιμετωπίζουν ποσοστό ανεργίας ίσο με 40,0% σύμφωνα με τις ΕΕΔ. Προκειμένου να ληφθούν υπόψη τέτοιες ιδιαιτερότητες απαιτείται η διεύρυνση του ηλικιακού εύρους, ώστε να έχουν δικαίωμα συμμετοχής στην πρωτοβουλία όλοι οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σύμφωνα με το Eurofound (2012), από το 2013 η πρωτοβουλία «Εγγύηση για τη Νεολαία» που υλοποιείται ήδη στη Φινλανδία θα περιλαμβάνει νέους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κάτω των 30 ετών. Επομένως, και προηγούμενη εμπειρία για τη διεύρυνση του επιλέξιμου ηλικιακού εύρους και στην Ελλάδα υπάρχει, αλλά και οι ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες στη χώρα μπορούν να αποτελέσουν ισχυρό επιχειρήμα.

Προτού εφαρμοστεί η «Εγγύηση για τη Νεολαία» στην Ελλάδα, θα πρέπει να εξεταστούν μερικά ακόμη εμπόδια. Ένα τέτοιο είναι η στρεβλή ζήτηση για ορισμένα γνωστικά πεδία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που τροφοδοτούνταν επί σειρά ετών από τα «κλειστά» επαγγέλματα και τις συναφείς συμπεριφορές προσπορισμού υπέρ-προσόδων, τις ευκαιρίες εκτεταμένης φοροδιαφυγής, το υψηλό κοινωνικό κύρος ορισμένων επαγγελμάτων, κτλ., και η οποία οδήγησε στην υπερπροσφορά αποφοίτων συγκεκριμένων γνωστικών πεδίων. Ένα ακόμη σημείο προβληματισμού είναι το χαμηλό κύρος που συνδέεται με την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (Ιωαννίδου και Σταύρου, 2013), καθώς και τα τεχνικά επαγγέλματα, διότι αναμένεται να δυσχεράνει οποιαδήποτε προσπάθεια προώθησης των νέων προς τις επαγγελματικές σπουδές και τα συναφή επαγγέλματα. Επιπλέον, οι περιορισμοί στην πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, τόσο στα ΑΕΙ όσο και στα ΑΤΕΙ, αποτελούν επιπρόσθετο εμπόδιο, καθώς μία από τις διεξόδους που προβλέπονται στην «Εγγύηση για τη Νεολαία» είναι φραγμένη: η συνέχιση των σπουδών.

Παρόμοιας σημασίας ζήτημα είναι η ετερογένεια που χαρακτηρίζει τον πληθυσμό των νέων, ο οποίος αποτελείται από γηγενείς, απογόνους μεταναστών και διάφορες άλλες μειονοτικές ομάδες, όπως είναι οι Ρομά, οι Πομάκοι της Θράκης, κτλ. Ο λόγος είναι απλός. Αυτές οι ομάδες έχουν καταρχάς διαφορετικό εκπαιδευτικό υπόβαθρο και, στη συνέχεια, διαφορετικές ανάγκες και προσδοκίες, στοιχεία που είναι δύσκολο, αλλά όχι αδύνατο, να συνδυαστούν. Τελευταία, αλλά όχι λιγότερο σημαντική παρατήρηση, είναι η λειτουργία εκτεταμένης άτυπης αγοράς εργασίας στην Ελλάδα που λειτουργεί παράλληλα με την επίσημη. Παλαιότερα δεδομένα (βλέπε Schneider, 2011) για τα έτη 2010-2011, φέρνουν τη χώρα μας πάνω από το μέσο όρο 31 ευρωπαϊκών χωρών (περίπου 19,5%) με κριτήριο το μερίδιο της σκιώδους οικονομίας στο ΑΕΠ, καθώς στην Ελλάδα η σκιώδης οικονομία εκτιμάται στο 25% περίπου του ΑΕΠ, ποσοστό που βρίσκεται λίγο χαμηλότερα από τις χώρες ψηλά στην κατάταξη, όπως είναι η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Κροατία (περίπου 30% του ΑΕΠ). Σύμφωνα δε με την τελευταία έκθεση του ΣΕΠΕ για το πρώτο εξάμηνο του 2013 το ποσοστό ανασφάλιστων εργαζομένων στο σύνολο αυτών που ελέγχθηκαν άγγιξε το 38,4%, ενώ και το 2012 την ίδια περίοδο το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 36,2% (ΣΕΠΕ, 2013). Επιπλέον, τα δεδομένα για το μήνα Ιούλιο, σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του σχεδίου ΑΡΤΕΜΙΣ που δημοσιεύθηκε τον Αύγουστο του 2014, δείχνουν αύξηση τόσο του ποσοστού των επιχειρήσεων που απασχολούν αδήλωτους εργαζόμενους (17,6%) όσο και του ποσοστού των αδήλωτων απασχολούμενων (6,7%) (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2014γ). Από την άλλη πλευρά, σε επίπεδο οικονομίας η αδήλωτη εργασία υπολογίζεται σε περίπου 12% κατά μέσο όρο από το 2006 ως το 2011, και εμφανίζει ξεκάθαρες εποχικές διακυμάνσεις (Κανελλόπουλος, 2012). Όμως, αυτό που κρίνεται μεγαλύτερης σημασίας από το μέγεθος του προβλήματος είναι η εξουδετέρωση θεσμικών ρυθμίσεων που ωθούν τόσο τους εργαζόμενους όσο και τους εργοδότες προς την άτυπη

εργασία, όπως είναι τα ελάχιστα ένσημα προς συνταξιοδότηση. Σημειώνεται, ότι σημαντική μερίδα εργαζομένων ακόμα και αν συνεισφέρουν περισσότερες εισφορές λαμβάνουν την κατώτατη σύνταξη, οπότε δεν έχουν κίνητρο να εισφέρουν (Ματσαγγάνης, 2011). Με αυτόν τον τρόπο θα εκλείψουν τα κίνητρα προς υποκατάσταση ακριβότερης (για τις επιχειρήσεις) και χειρότερα αμειβόμενης (για τους εργαζόμενους) νόμιμης εργασίας με φθηνότερη (για τις επιχειρήσεις) και συχνά καλύτερα αμειβόμενη (για τους εργαζόμενους) άτυπη εργασία.

V. Προτάσεις πολιτικής προς συζήτηση

Ευαισθητοποίηση όλων των κοινωνικών ομάδων

Πρώτη προϋπόθεση για την επιτυχή υλοποίηση της «Εγγύησης για τη Νεολαία» είναι η γνωστοποίηση του οικονομικού και κοινωνικού κόστους που σχετίζεται με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων και τη «χαμένη γενιά» σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, δηλαδή τους εργοδότες, τους μισθωτούς, τους δημόσιους υπαλλήλους, τους νέους και τις οικογένειές τους, κτλ., προκειμένου να ευαισθητοποιηθούν και να κινητοποιηθούν. Ενδεχομένως θα πρέπει να «υπογραφεί» ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο που να βασίζεται στην εμπιστοσύνη και τη συνεργασία για το αμοιβαίο όφελος όλων, εγχείρημα που ενδέχεται να είναι ευκολότερο να ευοδωθεί σε τοπικό επίπεδο. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να δοθεί η δυνατότητα στους νέους της πόλης, του δήμου, του νομού ή και της περιφέρειας να απασχοληθούν και να εξοικειωθούν με τους τοπικούς φορείς, δημόσιους και ιδιωτικούς, να μάθουν ποιες είναι οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην περιοχή τους και ποιες είναι οι ανάγκες τους σε ανθρώπινο δυναμικό, αλλά και στις επιχειρήσεις να γνωρίσουν το ανθρώπινο δυναμικό, τις γνώσεις και τις δεξιότητές του, που υπάρχει διαθέσιμο στην ευρύτερη περιοχή τους.

Μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση

Αναφορικά με την πρώτη διαδρομή της πρωτοβουλίας, δηλαδή την ενθάρρυνση των νέων να συνεχίσουν τις σπουδές τους, είναι προφανές ότι υπάρχουν εμπόδια που πρέπει να παραμεριστούν. Ένα παράδειγμα είναι η περιορισμένη πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ΑΕΙ και ΑΤΕΙ, η οποία ουσιαστικά δεν επιτρέπει τη συνέχιση των σπουδών σε όποιον το επιθυμεί. Ένα δεύτερο παράδειγμα είναι η δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση όπου οφείλουν να γίνουν συντονισμένες ενέργειες για τη βελτίωση του κοινωνικού κύρους που συνδέεται με αυτή και της αναγνώρισης της αξίας και της χρησιμότητάς της από την κοινωνία. Ένας τρόπος να επιτευχθεί αυτό είναι η αποτελεσματικότερη σύνδεση της επαγγελματικής εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και, κατά συνέπεια, η διευκόλυνση της μετάβασης των νέων από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας. Η υιοθέτηση του δυϊκού συστήματος, δηλαδή ο συνδυασμός εκπαίδευσης και εργασίας με την παρακολούθηση μαθημάτων ταυτόχρονα με την απασχόληση σε εργασιακό περιβάλλον κατανέμοντας ώρες ή ημέρες σε κάθε δράση, που αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματικό στη Γερμανία και αλλού, αποτελεί σίγουρα μια επιλογή, αφού βεβαίως γίνουν όλες οι απαραίτητες προσαρμογές⁴², ώστε να ταιριάζει στην ελληνική πραγματικότητα.

⁴² Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας διαφέρει σημαντικά από εκείνη της Γερμανίας, καθώς στηρίζεται κυρίως στον τριτογενή τομέα, δηλαδή τις υπηρεσίες, οι οποίες προφανώς έχουν λιγότερες ανάγκες σε τεχνικό προσωπικό από το δευτερογενή τομέα, δηλαδή τη

Στο πλαίσιο αυτό, ο Ν.4186/2013 για τον εκσυγχρονισμό της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στοχεύει στην καλύτερη διασύνδεση της με την αγορά εργασίας και την οικονομία. Στην Ελλάδα, η διασύνδεση επιχειρείται με την καθιέρωση της τάξης μαθητείας στα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑΛ) και τις Σχολές Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΣΕΚ). Η προσθήκη τέταρτου έτους, ωστόσο, κρίνεται ανεπαρκής, καθώς διαχωρίζει τη μάθηση στη σχολική αίθουσα από τη μάθηση στην εργασία, ενώ ο στόχος του συστήματος της μαθητείας είναι να τις «αναμίξει» και να τις συνδυάσει. Οι σχολές μαθητείας (ΕΠΑΣ) του ΟΑΕΔ είναι πιθανόν το εγγύτερο σύστημα στο γερμανικό δυϊκό σύστημα επαγγελματικής εκπαίδευσης και θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρότυπο και πεδίο εφαρμογής των αναγκαίων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Από την άλλη πλευρά, μια μελέτη της επαγγελματικής κατάστασης των αποφοίτων επαγγελματικών σχολών μπορεί να ξεκαθαρίσει την εικόνα ως προς τις επαγγελματικές προοπτικές και την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης ως σήμερα. Εκτιμάται πάντως ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα που θα αντιμετωπίσει ένα σύστημα μαθητείας στην Ελλάδα είναι ο μικρός αριθμός των προσφερόμενων θέσεων μαθητείας από τις επιχειρήσεις.⁴³

Ζήτηση για εργασία

Αναφορικά με τη δεύτερη διαδρομή της «Εγγύησης για τη Νεολαία», δηλαδή την προσφορά απασχόλησης ή κατάρτισης/μαθητείας, υπάρχει διάχυτη η εντύπωση ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις δεν μπορούν να σηκώσουν το βάρος μιας πρωτοβουλίας τέτοιας έκτασης και έντασης, ειδικά κάτω από συνθήκες αυξημένης αβεβαιότητας και μειωμένης ζήτησης για εγχωρίως παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες που επικρατούν σήμερα. Η παρατήρηση δε, ότι οι περισσότερες εξ αυτών είναι μικρού και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις ολοκληρώνει την εικόνα. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει επαρκής ζήτηση για εργασία ή τουλάχιστον εργασίας με τα χαρακτηριστικά που έχει αυτή που προσφέρεται από τους απόφοιτους. Με δεδομένο ότι θα καταστεί εφικτό η πρωτοβουλία να επιδοτήσει ολόκληρο το κόστος εργασίας (μισθολογικό και ασφαλιστικές εισφορές) των νέων εργαζομένων, ώστε οι επιχειρήσεις να ωφεληθούν μόνο από φρέσκιες ιδέες και αποτελέσματα συγκεκριμένων έργων, αυτό που προτείνεται επιπρόσθετα είναι η κρατική στήριξη των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Στήριξη η οποία δε θα πρέπει να αφορά σε μέτρα προστασίας, προνομιακή κρατική χρηματοδότηση ή επιδοτήσεις, αλλά υπηρεσίες συμβουλευτικής και καθοδήγηση, σε συνεργασία με τις εργοδοτικές οργανώσεις, και με στόχο την υποβοήθηση των επιχειρήσεων να ξεπεράσουν τις αδυναμίες τους και να προβούν σε κινήσεις προς εξασφάλιση της παρουσίας τους και της ανάπτυξής τους στη διεθνή αγορά. Η βελτίωση των συνθηκών χρηματοδότησης και της ρευστότητας στην αγορά είναι, φυσικά, το επόμενο αποφασιστικό βήμα στο οποίο τον κύριο λόγο έχουν οι ελληνικές τράπεζες, όμως ξεφεύγει από τα όρια της παρούσης ανάλυσης.

Ακόμη ένας τρόπος να ξεπεραστεί η αδυναμία των υφιστάμενων ελληνικών επιχειρήσεων να προσφέρουν θέσεις εργασίας είναι να προωθηθεί και να ενθαρρυνθεί η ίδρυση και λειτουργία

μεταποίηση. Επιπλέον, η πλειονότητα των ελληνικών επιχειρήσεων είναι μικρές σε μέγεθος, επομένως το κόστος της μαθητείας είναι υψηλότερο, ενώ υπάρχουν και πρακτικοί περιορισμοί, όπως π.χ. η αδυναμία δέσμευσης εργαζομένων που θα αξιοποιηθούν ως εκπαιδευτές μέσα στην επιχείρηση.

⁴³ Οι Wolter, Muehleman and Schweri (2003) υποστηρίζουν ότι υπάρχουν επιχειρήσεις που έχουν πολύ χαμηλό όφελος από τη μαθητεία και, επομένως, ορθώς επιλέγουν να μην προσφέρουν θέσεις μαθητείας. Ο Beckmann (2002) εξετάζει παράγοντες προσδιορισμού της συμμετοχής των επιχειρήσεων στη Γερμανία σε προγράμματα μαθητείας και καταλήγει, μεταξύ άλλων, ότι το μέγεθος της επιχείρησης συνδέεται θετικά με την πιθανότητα παροχής προγραμμάτων μαθητείας. Με άλλα λόγια, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις έχουν ισχυρότερο κίνητρο να προσφέρουν θέσεις μαθητείας.

νέων επιχειρήσεων, κατά προτίμηση από νέους ανθρώπους, αλλά όχι μόνο⁴⁴. Τα κριτήρια επιλογής, πέρα από την ύπαρξη ολοκληρωμένου επιχειρησιακού σχεδίου, την έρευνα αγοράς για να διαπιστωθεί η σκοπιμότητα του εγχειρήματος, την ύπαρξη ίδιας συμμετοχής στο απαιτούμενο κεφάλαιο, κ.ά., θα μπορούσε να είναι ο αριθμός και το είδος των νέων θέσεων εργασίας ή/και το αντικείμενο δραστηριότητας. Εφόσον οι προσπάθειες αυτές κατευθύνονται στην παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών και, άρα, στοχεύουν σε εξαγωγές, τότε επιτυγχάνεται ταυτόχρονα ακόμη ένας στόχος, αυτός της αύξησης της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας. Είναι προφανές ότι τα αποτελέσματα θα καταστούν εμφανή μεσοπρόθεσμα και όχι βραχυπρόθεσμα.

Επιπρόσθετα, θα μπορούσε να ενθαρρυνθεί η συμμετοχή τόσο δημόσιων όσο και ιδιωτικών επιχειρήσεων, ώστε οι νέοι να γνωρίσουν και τα δύο είδη επιχειρηματικής λειτουργίας και να είναι σε θέση να προτείνουν τρόπους στενότερης και αποτελεσματικότερης συνεργασίας μεταξύ τους ελπίζοντας παράλληλα ότι θα μεταφέρουν τις καλές πρακτικές από τον ένα τομέα στον άλλο. Αυτό που στην ουσία προτείνεται είναι ένα είδος συστήματος εκ περιτροπής απασχόλησης στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, το οποίο βεβαίως συνεπάγεται σημαντικές δυσκολίες που σχετίζονται με το υψηλό διαχειριστικό κόστος ενός τέτοιου εγχειρήματος, αλλά πιθανόν όχι τόσο υψηλό όσο ο συντονισμός των συμμετεχόντων. Μια άλλη μορφή συνεργασίας μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα εντοπίζεται στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και, συγκεκριμένα, στο πεδίο της έρευνας και ανάπτυξης (R&D). Ενδεικτικά, στο πλαίσιο της «Εγγύησης για τη Νεολαία», π.χ. με την επιδότηση μέρους του κόστους εργασίας νέων επιστημόνων που θα απασχοληθούν σε τέτοιας φύσης δραστηριότητες ή ακόμη και επιδότηση μέρους των δαπανών εκσυγχρονισμού των υποδομών, μπορεί να ενθαρρύνονται πρωτοβουλίες συνεργασίας μεταξύ ιδιωτικών επιχειρήσεων, εγχώριων ή αλλοδαπών, με τα ελληνικά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, ΑΤΕΙ ή ΑΕΙ, και αντικείμενο την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών ή την πρακτική εφαρμογή αυτών.

Εναλλακτικά, ως ύστατη επιλογή για την αντιμετώπιση των περιορισμένων θέσεων εργασίας που προσφέρονται από τις ελληνικές επιχειρήσεις, η πρωτοβουλία «Εγγύηση για τη Νεολαία» θα μπορούσε να επιτρέπει για κάποιο σύντομο χρονικό διάστημα τη συμμετοχή επιχειρήσεων ελληνικών συμφερόντων, και όχι μόνο, που δραστηριοποιούνται στο εξωτερικό και να επιτρέπει στους νέους να εργαστούν εκεί για όσο ορίζεται και για τις εγχώριες επιχειρήσεις. Οι ξένες επιχειρήσεις λειτουργούν υπό πολύ διαφορετικές συνθήκες και πιθανόν να ήταν πρόθυμες να συμβάλλουν σε μια εθνική προσπάθεια, εφόσον βεβαίως πειστούν για τη ρεαλιστικότητα του εγχειρήματος. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να επιτευχθούν δύο στόχοι. Ο πρώτος είναι να αποφευχθεί η απαξίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου των νέων που προκαλεί η αδράνεια και η ανεργία και ο δεύτερος είναι να επιτευχθεί η επαφή των νέων με άλλες επιχειρηματικές κουλτούρες και νοοτροπίες, τις οποίες δυνητικά θα μπορούσαν να μεταφέρουν στη χώρα μας με την επιστροφή τους. Άλλωστε, το EURES (Ευρωπαϊκή πύλη για την επαγγελματική κινητικότητα) αποσκοπεί στη δημιουργία μιας κοινής και ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας με στόχο την αύξηση της κινητικότητας

---

⁴⁴ Μεγάλο πλήγμα από την ύφεση έχουν υποστεί και άνθρωποι άνω των 45 ετών. Πρόκειται, σε πολλές περιπτώσεις, για στελέχη με γνώσεις και εμπειρία που απολύθηκαν, διότι η επιχείρηση έκρινε ότι δεν αντέχει να τους/τις πληρώνει, ενώ κρίνονται ως υψηλά αμειβόμενοι για να προσληφθούν από άλλες επιχειρήσεις. Για αυτούς τους ανθρώπους η ευκαιρία για ένα νέο ξεκίνημα θα ήταν πολύτιμη, ενώ δεδομένης της εργασιακής εμπειρίας τους η πιθανότητα επιτυχίας πιθανόν να είναι υψηλότερη συγκριτικά με τους νέους.

του ευρωπαϊκού ανθρώπινου δυναμικού και τη βέλτιστη σύζευξη προσφοράς και ζήτησης εργασίας σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, η ιδέα της κοινής αγοράς εργασίας υπάρχει ήδη, άρα γιατί να μην επεκταθεί ενδεχομένως και σε πρωτοβουλίες απασχόλησης νέων ανθρώπων, όπως η «Εγγύηση για τη Νεολαία»; Προς αυτή την κατεύθυνση άλλωστε λειτουργούν ήδη πρωτοβουλίες, όπως είναι το ERASMUS ή η AIESEC.

Κλείνοντας το ζήτημα της ζήτησης εργασίας, συχνά προβάλλεται το επιχείρημα της έλλειψης ενός μηχανισμού διάγνωσης των αναγκών της ελληνικής αγοράς εργασίας, ο οποίος θα μπορούσε να κατευθύνει αποτελεσματικότερα τις προσπάθειες τόσο της αρχικής όσο και της συνεχιζόμενης επαγγελματικής, ή μη, εκπαίδευσης και κατάρτισης να παράγουν απόφοιτους με γνώσεις και δεξιότητες που ζητά η αγορά εργασίας (Coquet, 2014). Χωρίς να παραγνωρίζεται η χρησιμότητα ενός τέτοιου μηχανισμού, ιδιαίτερη προσοχή οφείλει να δοθεί στην επαγγελματική και επιστημονική αρτιότητα του φορέα που θα αναλάβει να τον οργανώσει και να τον λειτουργήσει, καθώς και στις μεθόδους εκτίμησης που θα χρησιμοποιηθούν. Επίσης, είναι σκόπιμο να γίνει κατανοητό το γεγονός ότι η αγορά εργασίας μεταβάλλεται διαρκώς και, επομένως, η πρόβλεψη μελλοντικών αναγκών εμπεριέχει εκ των πραγμάτων κίνδυνο αστοχίας. Τούτων δοθέντων, εκτιμάται ότι οι όποιες σχετικές προσπάθειες καλό θα ήταν να στοχεύουν καταρχάς σε βραχυχρόνιο έως μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, δεύτερον, να έχουν τοπικό χαρακτήρα, ώστε να μπορούν να χαρτογραφήσουν τις ιδιαίτερες ανάγκες των τοπικών αγορών εργασίας με μεγαλύτερη ακρίβεια, και, τρίτον, να επιδιώκουν την ευελιξία των αποφοίτων και την απόκτηση βασικών δεξιοτήτων που θα μπορούν να χρησιμεύσουν στην απόκτηση ενός ευρέος φάσματος γνώσεων και δεξιοτήτων, οι οποίες θα επιτρέπουν την αύξηση της προσαρμοστικότητάς τους στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Προφανώς, απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει ένα τέτοιο σύστημα-μηχανισμός είναι η συνεργασία των επιχειρήσεων σε όλα τα στάδια και η διαμόρφωση συνείδησης ότι η ανάπτυξη και καλλιέργεια των γνώσεων και δεξιοτήτων των απασχολούμενων είναι και δική τους υπόθεση.

Στην πράξη

Προκειμένου να αποφευχθούν λάθη του παρελθόντος, οι νέοι μπορούν να κατανεμηθούν στις επιχειρήσεις βάσει συγκεκριμένων επιχειρηματικών ή κοινωνικών έργων, σύμφωνα με τις ανάγκες κάθε επιχείρησης. Τα έργα αυτά οφείλουν να προταθούν από τις ίδιες τις επιχειρήσεις, ειδικά στο πεδίο της κατάρτισης και μαθητείας. Το κάθε έργο οφείλει να έχει συγκεκριμένο στόχο και ενδιάμεσα παραδοτέα, ενώ οι νέοι πρέπει να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν σε ομάδες. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να επιτευχθεί η δημιουργία επαγγελματικών και κοινωνικών δικτύων και να καλλιεργηθεί η συνεργατική κουλτούρα. Ένα έργο μπορεί να περιλαμβάνει, επίσης, προτάσεις για τη βελτίωση της οικονομικής και λειτουργικής αποτελεσματικότητας της επιχείρησης ανεξάρτητα από το πεδίο δραστηριότητάς της, π.χ. στο χώρο της εκπαίδευσης (έργο με στόχο την αύξηση της αποτελεσματικότητας των Γραφείων Διασύνδεσης σε όλα τα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης), της υγείας (έργο με στόχο τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών με δεδομένη την έλλειψη νοσηλευτικού προσωπικού), των συνεταιρισμών (έργο με στόχο τη βελτίωση της λειτουργικής αποτελεσματικότητας και την προώθηση των πωλήσεων με έμφαση στις εξαγωγές), κτλ. Με τον τρόπο αυτό, το όφελος της επιχείρησης θα είναι πολλαπλό.

Τέτοια έργα μπορούν να έχουν τοπικό χαρακτήρα με την κινητοποίηση δήμων, περιφερειών και τοπικών κοινωνιών, εφόσον είναι μάλλον ευκολότερο να προσδιοριστούν οι ανάγκες των τοπικών επιχειρήσεων και των στόχων και προσδοκιών των νέων σε τοπικό επίπεδο. Ένας τοπικός φορέας είναι ή θα έπρεπε να είναι σε καλύτερη θέση να γνωρίζει τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην περιοχή ευθύνης του, τις δυνάμεις και τις αδυναμίες τους, αλλά και τις ανάγκες που έχουν, όπως ακριβώς και το είδος του ανθρώπινου δυναμικού που υπάρχει διαθέσιμο στα γεωγραφικά όρια ευθύνης του (τα περιφερειακά γραφεία του ΟΑΕΔ ενδέχεται να μπορούν να επιτελέσουν αυτό το ρόλο, πιθανόν μετά από ενίσχυση των δομών και του ανθρώπινου δυναμικού τους). Όπως ακριβώς οι ενέργειες ευαισθητοποίησης προτείνεται να έχουν τοπική διάσταση, έτσι και η υλοποίηση της πρωτοβουλίας στη διαδρομή που αφορά στην απασχόληση και στην κατάρτιση/μαθητεία είναι μάλλον προτιμότερο να έχει τοπική διάσταση. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να δημιουργηθούν πρότυπα/μοντέλα εφαρμογής της πρωτοβουλίας, τα οποία να χρησιμεύσουν ως κοινωνικό και οικονομικό εργαστήρι με την ελπίδα ότι από αυτά θα προέλθουν επιτυχημένες πρακτικές προς εφαρμογή σε ολόκληρη τη χώρα. Επιπλέον, ο συναγωνισμός στο πλαίσιο της εφαρμογής των διαφόρων προτύπων/μοντέλων εφαρμογής θα μπορούσε να έχει επιπρόσθετα θετικά αποτελέσματα.

Διαδικασίες αξιολόγησης

Όπως και με οποιαδήποτε άλλη εφαρμοζόμενη δράση, στη διαδικασία υλοποίησης της πρωτοβουλίας «Εγγύηση για τη Νεολαία» είναι απαραίτητη η εποπτεία, ώστε να εντοπίζονται εγκαίρως οι αναποτελεσματικότητες, να διερευνώνται τα περιθώρια βελτίωσης και να επιβάλλονται οι κατάλληλες αλλαγές στις πρακτικές. Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων σε όρους μείωσης της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, πρόβλημα διαδεδομένο μεταξύ συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων στην Ελλάδα, αύξησης των δεικτών απασχόλησης, μείωσης της ανεργίας και μείωσης της φτώχειας θα πρέπει να είναι συστηματική όπως και η δημοσίευση των αποτελεσμάτων, σημείο στο οποίο συχνά κατηγορείται ότι υστερεί η χώρα μας (OECD, 2010), ενώ αποτελεί και σημείο κριτικής του προκαταρκτικού σχεδίου δράσης που υπέβαλε η Διεύθυνση Απασχόλησης του Υπουργείου Εργασίας από εμπειρογνώμονες (βλέπε Coquet, 2014⁴⁵). Ας μην διαφεύγει το γεγονός ότι η «Εγγύηση για τη Νεολαία» εντάσσεται στην κατηγορία των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης και ως τέτοια ενδέχεται να πάσχει από φαινόμενα υποκατάστασης, αντικατάστασης ή νεκρού βάρους. Ευτυχώς η Ελλάδα δεν είναι μόνη, γεγονός που της επιτρέπει να αναζητήσει περιπτώσεις επιτυχούς εφαρμογής της «Εγγύησης για τη Νεολαία», να επιδιώξει τη συνεργασία με χώρες που την έχουν ήδη θέσει σε εφαρμογή, π.χ. Αυστρία, Σουηδία, Φινλανδία, και να εντοπίσει βέλτιστες πρακτικές.

Φορέας υλοποίησης

Εξίσου σημαντική προϋπόθεση επιτυχίας είναι η επιλογή του φορέα υλοποίησης της πρωτοβουλίας. Το Ελληνικό Σχέδιο Δράσης ορίζει ως αρμόδια δημόσια αρχή τη Διεύθυνση

---

⁴⁵ Η έκθεση Coquet αναφέρεται στα περιθώρια βελτίωσης του πρώτου ελληνικού σχεδίου δράσης για την «Εγγύηση για τη Νεολαία». Το δεύτερο σχέδιο δράσης, αυτό που είναι διαθέσιμο αυτή τη στιγμή, έλαβε υπόψη σχόλια και παρατηρήσεις της έκθεσης και τα ενσωμάτωσε. Το τρίτο σχέδιο δράσης είναι αυτή τη στιγμή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και αναμένεται η έγκρισή του. Σύμφωνα με ανεπίσημες πληροφορίες, βασικό σημείο ένστασης από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ήταν η μεγάλη βαρύτητα που δίνεται σε δράσεις επιχειρηματικότητας, οι οποίες τείνουν να είναι ακριβές (υψηλό κόστος κατά κεφαλήν) σε σύγκριση με άλλες δράσεις, χωρίς να υπάρχουν δεδομένα για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Απασχόλησης του Υπουργείου Εργασίας, η οποία συνεπικουρείται από τον ΟΑΕΔ, ο οποίος αποτελεί τον κύριο βραχίονα υλοποίησης. Παράλληλα, το Σχέδιο ορίζει επτά ακόμη φορείς προς συνεργασία, μεταξύ των οποίων η Επιτροπή Συντονισμού και η Ομάδα Εργασίας, οι οποίες λειτουργούν στο πλαίσιο της Πρωτοβουλίας για την Απασχόληση των Νέων (ΥΕΙ) και θα εστιάσουν στην «Εγγύηση για τη Νεολαία», ενώ αυξημένη βαρύτητα δίνεται στη συνεργασία με τους κοινωνικούς εταίρους (ΣΕΒ, ΓΣΕΒΕΕ, ΣΕΤΕ, ΓΣΕΕ, ΕΣΑμΕΑ, ΕΣΕΕ) και το Εθνικό Συμβούλιο Νεολαίας (ΕΣΥΝ). Ωστόσο, το σημαντικό στοιχείο που οφείλει να προσεχθεί και εντοπίζεται στην έκθεση αξιολόγησης είναι το έλλειμμα κυριότητας (Coquet, 2014). Με άλλα λόγια, ο υπεύθυνος φορέας θα πρέπει να φέρει την ευθύνη των αποτελεσμάτων της πρωτοβουλίας, έλλειψη που ενδεχομένως να ευθύνεται και για τη μέχρι σήμερα ελλιπή έως ανύπαρκτη αξιολόγηση των προγραμμάτων απασχόλησης για τους νέους και όχι μόνο (Coquet, 2014). Σε κάθε περίπτωση, στον υπεύθυνο φορέα οφείλει να παρασχεθεί κάθε απαραίτητη τεχνική ή/και χρηματοδοτική βοήθεια, αλλά και να στελεχωθεί με κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό, προκειμένου να φέρει την αποστολή εις πέρας με επιτυχία.

Αναφορικά με τον ΟΑΕΔ, ο οποίος καλείται να υλοποιήσει το πρόγραμμα, εντοπίζονται ορισμένα σημεία αδυναμίας στο ίδιο το Σχέδιο Δράσης για την «Εγγύηση για τη Νεολαία», τα οποία, αν δεν αντιμετωπισθούν, μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα στην επιτυχημένη υλοποίηση της πρωτοβουλίας. Σημεία όπου εντοπίζονται αδυναμίες είναι ο φόρτος εργασίας στα Κέντρα Προώθησης Απασχόλησης του ΟΑΕΔ, η έλλειψη τακτικού μηχανισμού παρακολούθησης των τοπικών αγορών εργασίας, η έλλειψη μόνιμου μηχανισμού παρακολούθησης και αξιολόγησης της δράσης, καθώς και η ελλιπής δικτύωση των δομών κατάρτισης και απασχόλησης με άλλους τοπικούς φορείς. Εφόσον τα περιθώρια βελτίωσης του ΟΑΕΔ έχουν εντοπιστεί, απομένει η ανάληψη δράσεων για την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους. Στο πλαίσιο αυτό προχωρά η διοικητική αναδιάρθρωση του οργανισμού. Δεδομένου ότι οι παρεμβάσεις έχουν οριστεί ορθώς, το βασικό ερώτημα είναι πόσο γρήγορα μπορεί να υλοποιηθεί, δεδομένου ότι η «Εγγύηση για τη Νεολαία» έχει ορισμένο ορίζοντα ολοκλήρωσης.

VI. Συμπεράσματα

Τα πολύ υψηλά ποσοστά νεανικής ανεργίας σε ολόκληρη την Ευρώπη κινητοποίησαν τις πολιτικές δυνάμεις, ώστε να αναζητήσουν τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου. Το αποτέλεσμα είναι η πρωτοβουλία «Εγγύηση για τη Νεολαία», στο πλαίσιο της οποίας η περίπτωση της Ελλάδας απαιτεί ξεχωριστή προσοχή, διότι η χώρα χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες και έχει πληγεί σοβαρά από την παρατεταμένη ύφεση. Παρά τις προσπάθειες αναστροφής της κατάστασης στην αγορά εργασίας και την οικονομία γενικότερα, η Ελλάδα συνεχίζει να υποφέρει ακόμη από αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, υψηλό λόγο χρέους προς ΑΕΠ, υψηλά δημόσια ελλείμματα (παρά το πρωτογενές πλεόνασμα των τελευταίων μηνών) και πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας. Η εικόνα αυτή απαιτεί τη χρήση και ενίσχυση ολόκληρου του διαθέσιμου οπλοστασίου ενεργητικών και παθητικών πολιτικών απασχόλησης και η «Εγγύηση για τη Νεολαία» μοιάζει να είναι μια ευκαιρία για αυτό, με έμφαση σε μια ομάδα του πληθυσμού που επηρεάζει σημαντικά το μέλλον της χώρας και τις προοπτικές της για οικονομική ανάκαμψη. Ωστόσο, ο σχεδιασμός της πρωτοβουλίας φαίνεται να έγινε με γνώμονα τις βόρειες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου το πρόβλημα της ανεργίας των

νέων είναι λιγότερο έντονο και, κατά συνέπεια, ο αριθμός των πιθανών συμμετεχόντων είναι μικρός, ενώ φαίνεται να υπάρχει, τουλάχιστον ως τώρα, επαρκής ζήτηση για εργασία, δύο καίρια στοιχεία που δεν συντρέχουν στην περίπτωση της Ελλάδας. Ένα επιπλέον στοιχείο που διαφοροποιεί την Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες βορειοευρωπαϊκές χώρες είναι το διοικητικό και οργανωτικό έλλειμμα. Με άλλα λόγια, υπάρχουν σοβαρές επιφυλάξεις ως προς την επιχειρησιακή ικανότητα της χώρας να φέρει εις πέρας με τις υπάρχουσες διοικητικές δομές και, κυρίως, την υφιστάμενη διοικητική κουλτούρα μια πρωτοβουλία του μεγέθους της «Εγγύησης για τη Νεολαία». Επομένως, η επιτυχής εφαρμογή της πρωτοβουλίας στην ελληνική αγορά εργασίας οφείλει να λάβει υπόψη τις ιδιαιτερότητές της και να προσαρμοστεί σε αυτές.

Η ανάλυση των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής πραγματικότητας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρέπει να δοθεί έμφαση στα ακόλουθα σημεία. Καταρχάς πρέπει να γνωστοποιηθούν σε όλες τις κοινωνικές ομάδες οι συνέπειες της ανεργίας, ώστε να γίνει κατανοητή και αποδεκτή η σημασία της προσπάθειας, αλλά και να υποστηριχτεί από ολόκληρη την κοινωνία. Στη συνέχεια, πρέπει να εξασφαλιστεί ότι οι διέξοδοι που προβλέπει η πρωτοβουλία είναι ανοιχτοί και αρκούντως ελκυστικοί για τους νέους. Αυτό σημαίνει παρεμβάσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα της γενικής και, κυρίως, της επαγγελματικής εκπαίδευσης, αλλά και εξασφάλιση των προϋποθέσεων για τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης και στήριξη αυτών που ήδη υπάρχουν, ώστε να μην χαθούν και άλλες, π.χ. μέσω της σύμπραξης ιδιωτικών επιχειρήσεων και δημόσιων οργανισμών. Επιπλέον, σημαίνει μεγαλύτερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει ο ενιαίος ευρωπαϊκός χώρος εργασίας μέσω του EURES και μείωση του μη μισθολογικού κόστους των επιχειρήσεων στη χώρα. Αναφορικά με την εφαρμογή της πρωτοβουλίας στην πράξη, προτείνεται η συγκρότηση προτύπων/μοντέλων σε τοπικό επίπεδο με την ευρεία συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών, η συνεργασία δημόσιων φορέων και ιδιωτικών επιχειρήσεων, η υλοποίηση συγκεκριμένων επιχειρηματικών ή κοινωνικών σχεδίων για τη δημιουργία δικτύων νέων και επιχειρήσεων και την καλλιέργεια της συνεργατικής κουλτούρας, αλλά και τη δυνατότητα συστηματικής επιτήρησης της πορείας υλοποίησης για την αξιολόγηση και τη βελτίωση των επιμέρους πρακτικών. Τέλος, εκ των ων ουκ άνευ κρίνεται η στενή και συνεχής συνεργασία μεταξύ των θεσμικών παραγόντων που εμπλέκονται στην υλοποίηση της πρωτοβουλίας και ειδικά η παραχώρηση κυριότητας από κοινού στη Διεύθυνση Απασχόλησης του Υπουργείου Εργασίας και τον ΟΑΕΔ, δύο θεσμούς κλειδιά για την εφαρμογή της πρωτοβουλίας.

Συμπερασματικά, η «Εγγύηση για τη Νεολαία» είναι μια ευκαιρία για την Ελλάδα αρκεί να προσαρμοστεί ορθώς και εγκαίρως στα δεδομένα της ελληνικής οικονομικής πραγματικότητας και να λάβει υπόψη της τις ιδιομορφίες της ελληνικής αγοράς εργασίας προβαίνοντας σε παρεμβάσεις από την εκπαίδευση ως την αγορά εργασίας, ώστε να αποτελέσει ένα ακόμη χρήσιμο εργαλείο στην καταπολέμηση της ανεργίας των νέων. Προκειμένου να το επιτύχει αυτό, όμως, απαιτούνται προσεκτική προετοιμασία, σχεδιασμός, υλοποίηση και συστηματική αξιολόγηση, σε συνδυασμό με διαρκή γνωστοποίηση μέσω ενημερωτικών δράσεων για την πληροφόρηση όλων των κοινωνικών ομάδων για την προσπάθεια. Ο χρόνος είναι περιορισμένος και το στοίχημα μεγάλο για την Ελλάδα, όμως εκτιμάται ότι μπορεί να κερδηθεί.

Ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές

- Arulampalam, W. (2001). Is Unemployment Really Scarring? Effects of Unemployment Experiences on Wages. *The Economic Journal* 111, 475: 585-606.
- Arulampalam, W., Gregg, P. and M. Gregory (2001). Unemployment Scarring. *The Economic Journal* 111, 475: F577-F584.
- Bassanini, A., Nunziata, L. and D. Venn (2008). *Job Protection Legislation and Productivity Growth in OECD Countries*. IZA DP No. 3555.
- Becker, G. (1964). *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis*. National Bureau of Economic Research (NBER), New York.
- Beckmann, M. (2002). Firm-sponsored Apprenticeship Training in Germany: Empirical Evidence from Establishment Data. *Labour* 16, 2: 287-310.
- Bertola, G. (1999). Microeconomic perspectives on aggregate labor markets. In: Ashenfelter, O., Card, D. (Eds.), *Handbook of Labor Economics*. North-Holland, Amsterdam
- Blanchard, O.J. (1999). European Unemployment: The Role of Shocks and Institutions. Baffi Lecture, Rome.
- COM (2012) 729 Final, 5.12.2012, European Commission.
- COM (2011) 933 Final, 20.12.2011, European Commission.
- Commander, S., Kangasniemi, M. and A.L. Winters (2004). The Brain Drain: Curse or Boon? A Survey of the Literature. In *Challenges to Globalisation: Analysing the Economics*. NBER: 235-278. Available at: <http://econpapers.repec.org/bookchap/nbrnberch/9540.htm>
- Coquet, B. (2014). *Policymaking under extremely severe economic conditions: The Youth Guarantee implementation plan in Greece*. Report for the Task Force for Greece, March 2014.
- Doeringer, P. and Piore, M. (1971). *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. Lexington, Massachusetts.
- Dooley, D., Fielding, J. and L. Levi (1996). Health and Unemployment. *Annual Review of Public Health* 17: 449-465.
- Eurofound (2012). Youth Guarantee: Experiences from Finland and Sweden. Ireland.
- Howe, N. and W. Strauss (1991). *Generations: The History of Americas Future. 1584 to 2069*. New York: William Morrow and Company. pp. 247-260
- Lindbeck, A. and Snower, D.J. (1988). *The Insider-Outsider Theory of Employment and Unemployment*, MIT Press: Cambridge.
- Layard, R., Nickell, S., Jackman, R., 1991. Unemployment: Macroeconomic Performance of the Labor Market. Oxford University Press, Oxford.
- Mortensen, D.T. (1970). Job search, the duration of unemployment and the Phillips curve. *American Economic Review* 60: 846-862.
- Mortensen, D.T. and C.A. Pissarides (1999). Unemployment responses to “Skill-Biased” shocks: the role of labor market policy. *Economic Journal* 109: 242-265.

- Nickell, S. (1997). Unemployment and labor market rigidities: Europe versus North America. *Journal of Economic Perspectives* 11, 3: 55-74.
- Nickell, S.J., Layard, R., 1999. Labor market institutions and economic performance. In: Ashenfelter, O., Card, D. (Eds.), *Handbook of Labor Economics*. North-Holland, Amsterdam.
- OECD (2010). *Jobs for Youth – Greece*. OECD Publishing.
- OECD (2005). *OECD Economic Surveys: Greece*. OECD Publishing.
- OECD (1994). *The OECD Jobs Study*. OECD, Paris.
- OECD (1999α). *Implementing the OECD Jobs Strategy: Assessing Performance and Policy*. OECD, Paris.
- OECD (1999β). *Employment protection and labor market performance*. Employment Outlook. OECD, Paris.
- OECD (1998). *Human Capital Investment: An International Comparison*. OECD Publishing.
- Pissarides, C.A. (2001). Employment protection. *Labour Economics* 8: 131-159.
- Siebert, H. (1997). Labor Market Rigidities: At the Root of Unemployment in Europe. *Journal of Economic Perspectives* 11, 3: 37-54.
- Schneider, F. (2011). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2011. Διαθέσιμο στο <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2011/ShadEcon31.pdf>
- Wohl, R. (1979). *The generation of 1914*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wolter, S.C., Muehlemann, S. and J. Schweri (2003). *Why Some Firms Train Apprentices and Many Others Do Not*. IZA DP No. 916
- World Health Organization (1999). *Labour market changes and job insecurity: a challenge for social welfare and health promotion*. WHO regional publications, European series No. 81.

Ελληνικές βιβλιογραφικές αναφορές

- Αθανασίου, Ε. και Α. Τσούμα (2014). Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης. *Οικονομικές Εξελίξεις* No.25, ΚΕΠΕ: 20-21.
- Αθανασίου, Ε., Τσέκερης, Θ. και Α. Τσούμα (2014). Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ. *Οικονομικές Εξελίξεις* No.24, ΚΕΠΕ: 18-19.
- Γαβρόγλου, Σ. (2012). *Ανταγωνιστικότητα, μισθοί και παραγωγικότητα*. Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (ΕΙΕΑΔ), Άρθρα και Μελέτες No.4. Διαθέσιμο στο: http://www.eiead.gr/publications/docs/meleti%204_2012%20gavroglou%20paragogikotita.pdf

- Ιωακείμογλου, Η. (2011). *Κόστος εργασίας, περιθώρια κέρδους και ανταγωνισμός στην Ελλάδα 1995-2009*. ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ. Διαθέσιμο στο: <http://www.inegsee.gr/sitefiles/files/Final%20ULC%20and%20competitiveness%20Gr.pdf>
- Ιωαννίδου, Α. και Σ. Σταύρου (2013). *Προοπτικές μεταρρύθμισης της επαγγελματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*. Friedrich-Ebert Stiftung: International Policy Analysis.
- Κανελλόπουλος, Κ.Ν. (2012). Μέγεθος και διάρθρωση της ανασφάλιστης εργασίας. Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο* 37: 25-44.
- Ματσαγγάνης Μ. (2011) *Η κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς: οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία*. Εκδόσεις Κριτική.
- Μητράκος, Θ., Τσακλόγλου, Π. και Ι. Χολέζας (2010α). Προσδιοριστικοί παράγοντες της πιθανότητας ανεργίας των νέων στην Ελλάδα με έμφαση στους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο* 33: 23-68.
- Μητράκος, Θ., Τσακλόγλου, Π. και Ι. Χολέζας (2010β). Προσδιοριστικοί παράγοντες του ύψους των μισθών στην Ελλάδα με έμφαση στους μισθούς των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο* 34: 7-42.
- Νίτση, Ε. (2014α). Ανάλυση των βασικών μεγεθών του Κρατικού Προϋπολογισμού στο πρώτο τετράμηνο του 2014. *Οικονομικές Εξελίξεις* No.23, ΚΕΠΕ: 26-30.
- Νίτση, Ε. (2014β). Εκτέλεση του κρατικού προϋπολογισμού στο οκτάμηνο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2014. *Οικονομικές Εξελίξεις* No.25, ΚΕΠΕ: 22-23.
- Παπαδόπουλος, Θ. και Α. Ρουμπάκης (2008). Οικογένεια, Κράτος και Εμπορευματοποίηση στην Ελλάδα: όψεις και τάσεις της σύγχρονης κρίσης. Στο *Δημοκρατία και κρατικές πολιτικές στην Ελλάδα*. Συλλογικός Τόμος, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/1487818/>.
- ΣΕΠΕ (2013). *Η εξέλιξη των συμβάσεων εργασίας και η ελεγκτική δράση του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας για το Α' εξάμηνο του έτους 2013*. Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.
- ΣΕΠΕ (2012). *Έκθεση Πεπραγμένων Έτους 2012*. Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2014α). Ροές μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα. Αύγουστος 2014. Πληροφοριακό Σύστημα ΕΡΓΑΝΗ.
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2014β). *Εγγύηση για τη Νεολαία: Το Ελληνικό Σχέδιο Δράσης*. Διεύθυνση Απασχόλησης, Αθήνα.
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2014γ). *Επιχειρησιακό σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας ARTEMIS Περίοδος: 15 Σεπτεμβρίου 2013 – 31 Ιουλίου 2014*.
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2013). *Ροές μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα*. Δεκέμβριος 2013. Πληροφοριακό Σύστημα ΕΡΓΑΝΗ.
- Χολέζας, Ι. και Π. Τσακλόγλου (2012). Η Απασχολησιμότητα των Αποφοίτων της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Εννοιολογικές Προσεγγίσεις και Επισκόπηση της Διεθνούς και Ελληνικής Εμπειρικής Βιβλιογραφίας. Στο *Η Εργασία ως Παράγον Ανάπτυξης*:

Μετανάστευση – οικονομία – τεχνολογία. Α. Κόντης (επιμ). Εκδόσεις Παπαζήση. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 505-558.

Χολέζας, Ι. (2010, 2011, 2012). Εξελίξεις στην αγορά εργασίας. *Οικονομικές Εξελίξεις Νο.13/14/18/20*, ΚΕΠΕ.

Πηγές στο διαδίκτυο

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/database

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/database>

<http://stats.oecd.org/>

<http://sdw.ecb.europa.eu/>

<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

136. S. Dimelis and S. K. Papaioannou, “Efficiency Impact of ICT and the Role of Product Market Regulation: Sectoral Analysis Across a Panel of EU Economies”, 2014.
135. Y. Panagopoulos and A. Spiliotis, “Reassessing the Asymmetries and Rigidities in the Interest Rate Pass Through Process: A Hidden Co-integration Approach”, 2014.
134. S. K. Papaioannou, “Long Run Effects of Regulation across OECD Countries: Panel Data Evidence within a Productivity Convergence Model”, 2014.
133. Π. Προδρομίδης, Σ. Πέτρος και Α. Πετραλιάς, “Τι Συμβαίνει με την Λιανική Τιμή Αμόλυβδης Βενζίνης 95 Οκτανίων: Απρ. 2011 – Δεκ. 2012”, 2013. Η αγγλική εκδοχή τελεί υπό δημοσίευση στο *South Eastern Europe Journal of Economics*.
132. S. Dimelis and S. K. Papaioannou, “Public Ownership, Entry Regulation and TFP Growth within a Productivity Convergence Model: Industry Level Evidence from South European Countries”, 2013.
131. S. Dimelis and S. K. Papaioannou, “Human Capital Effects on Technical Inefficiency: A Stochastic Frontier Analysis a Cross Sectors of the Greek Economy”, 2013. Δημοσιεύθηκε στο *International Review of Applied Economics*, vol. 28 (6), 2014, pp. 797-812.
130. Th. Tsekeris and Kl. Vogiatzoglou, “Regional Specialization and Public Infrastructure Investments: Empirical Evidence from Greece”, 2013.
129. Έ. Αθανασίου, Ν. Κανελλόπουλος, Ρ. Καραγιάννη, Ι. Κατσελίδης και Α. Κώτση, “Μέτρηση της Έντασης των Ρυθμίσεων σε Επαγγέλματα και Οικονομικές Δραστηριότητες στην Ελλάδα Μέσω Ποσοτικών Δεικτών”, 2013.
128. D. Papageorgiou and A. Kazanas, “A Dynamic Stochastic General Equilibrium Model for a Small Open Economy: Greece”, 2013.
127. Th. Tsekeris, “Measurements of Intra- and Inter-sectoral Dependencies of Public Investments with Budget Constrains”, 2013.
126. S. K. Papaioannou, “Economic Growth in Greece: Medium Term Trends and Future Prospects”, 2012.
125. Y. Panagopoulos and A. Spiliotis, “Is the Eurozone Homogeneous and Symmetric? An Interest Rate Pass-through Approach Before and During the Recent Financial Crisis”, 2012.

124. D. Papageorgiou, T. Efthimiadis and I. Konstantakopoulou, “Effective Tax Rates in Greece”, 2012.
123. I. Konstantakopoulou and E. G. Tsionas, “ABC’s of the 2008 Recession: Robust and Reliable International Evidence on the Austrian Theory of the Business Cycle”, 2012.
122. K. Vogiatzoglou and Th. Tsekeris, “Spatial Agglomeration of Manufacturing in Greece”, 2011. Εκδοχή του δημοσιεύθηκε στο *European Planning Studies*, vol. 21, 2013, pp. 1853-1872.
121. N. C. Kanellopoulos, “Disability and Labour Force Participation in Greece: A Microeconometric Analysis”, 2011.
120. K. Athanassouli, “Transition Professionnelle et Rémunérations des Jeunes Raires Grecs: Une Mise en Évidence des Stratégies Par Genre et des Tendances des Pays de l’OCDE”, 2011.
119. A. Caraballo and T. Efthimiadis, “Is 2% an Optimal Inflation Rate? Evidence from the Euro Area”, 2011.
118. Π. Προδρομίδης και Θ. Τσέκερης, “Εργαλεία και Προτάσεις για την Περιφερειακή Κατανομή των Πόρων του ΕΣΠΑ”, 2011.
117. P. Paraskevaidis, “The Economic Role of the EU in the Global Economy: A Comparative Analysis”, 2011.
116. E. A. Kaditi and E. I. Nitsi, “Recent Evidence on Taxpayers’ Reporting Decision in Greece: A Quantile Regression Approach”, 2011.
115. T. Efthimiadis and P. Tsintzos, “The Share of External Debt and Economic Growth”, 2011.
114. E. Tsouma, “Predicting Growth and Recessions Using Leading Indicators: Evidence from Greece”, 2010.
113. A. Chymis, I. E. Nikolaou and K. Evangelinos, “Environmental Information, Asymmetric Information and Financial Markets: A Game-Theoretic Approach”, 2010. Δημοσιεύθηκε στο *Environmental Modelling and Assessment*, vol. 18 (6), 2013, pp. 615-628.
112. E. A. Kaditi and E. I. Nitsi, “Applying Regression Quantiles to Farm Efficiency Estimation”, 2010.
111. I. Cholezas, “Gender Earnings Differentials in Europe”, 2010.
110. Th. Tsekeris, “Greek Airports: Efficiency Measurement and Analysis of Determinants”, 2010. Εκδοχή του δημοσιεύθηκε στο *Journal of Air Transport Management*, vol.17 (2), 2011, pp. 139-141.

109. S. P. Dimelis and S. K. Papaioannou, “Technical Efficiency and the Role of Information Technology: A Stochastic Production Frontier Study Across OECD Countries”, 2010.
108. I. Cholezas, “Education in Europe: Earnings Inequality, Ability and Uncertainty”, 2010.
107. N. Benos, “Fiscal Policy and Economic Growth: Empirical Evidence from EU Countries”, 2009.
106. E. A. Kaditi and E. I. Nitsi, “A Two-stage Productivity Analysis Using Bootstrapped Malmquist Index and Quantile Regression”, 2009.
105. St. Karagiannis and N. Benos, “The Role of Human Capital in Economic Growth: Evidence from Greek Regions”, 2009.
104. E. Tsouma, “A Coincident Economic Indicator of Economic Activity in Greece”, 2009.
103. Έ. Αθανασίου, “Δημοσιονομική Πολιτική και η Ύφεση: Η Περίπτωση της Ελλάδας”, 2009. Δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο «Fiscal Policy and the Recession: The Case of Greece» στο *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, vol. 44 (6), 2009, pp. 364-372.
102. St. Karagiannis. Y. Panagopoulos and A. Spiliotis, “Modeling Banks’ Lending Behavior in a Capital Regulated Framework”, 2009.
101. Th. Tsekeris, “Public Expenditure Competition in the Greek Transport Sector: Inter-modal and Spatial Considerations”, 2009. Δημοσιεύθηκε στο *Environment and Planning A*, vol. 43 (8), 2011, pp. 1981-1998.
100. N. Georgikopoulos and C. Leon, “Stochastic Shocks of the European and the Greek Economic Fluctuations”, 2009.
99. Π.-Ι. Προδρομίδης, “Προσδιορισμός των Τοπικών Αγορών Εργασίας της Ελλάδος”, 2008. Δημοσιεύθηκε στον *Τιμητικό Τόμο του αιμνήστου Καθηγητού Π. Λίβα*, επιστημονική επιμέλεια των Θ. Σκούντζου, Ε. Σπυράτου, Α. Βοζίκη, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2010, σ. 577-593. Η αγγλική εκδοχή δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο “Identifying Spatial Labor Markets in Greece from the 2001 Travel-to-Work Patterns” στο *South Eastern Europe Journal of Economics*, vol. 8 (1), 2010, pp. 111-128.
98. Y. Panagopoulos and P. Vlamis, “Bank Lending, Real Estate Bubbles and Basel II”, 2008. Δημοσιεύθηκε στο *Journal of Real Estate Literature*, vol. 17 (2), 2009, pp. 295-310.

97. Y. Panagopoulos, “Basel II and the Money Supply Process: Some Empirical Evidence from the Greek Banking System (1995-2006)”, 2007. Δημοσιεύθηκε στο *Applied Economics Letters*, vol. 17 (10), 2010, pp. 973-976.
96. N. Benos and St. Karagiannis, “Growth Empirics: Evidence from Greek Regions”, 2007.
95. N. Benos and St. Karagiannis, “Convergence and Economic Performance in Greece: New Evidence at Regional and Prefecture Level”, 2007.
94. Th. Tsekeris, “Consumer Demand Analysis of Complementarities and Substitutions in the Greek Passenger Transport Market”, 2007. Δημοσιεύθηκε στο *International Journal of Transport Economics*, vol. 35 (3), 2008, pp. 415-449.
93. Y. Panagopoulos, I. Reziti and A. Spiliotis, “Monetary and Banking Policy Transmission Through Interest Rates: An Empirical Application to the USA, Canada, U.K. and European Union”, 2007. Δημοσιεύθηκε στο *International Review of Applied Economics*, vol. 24 (2), 2010, pp. 119-136.
92. W. Kafouros and N. Vagionis, “Greek Foreign Trade with Five Balkan States During the Transition Period 1993-2000: Opportunities Exploited and Missed”, 2007.
91. St. Karagiannis, “The Knowledge-Based Economy, Convergence and Economic Growth: Evidence from the European Union”, 2007.
90. Y. Panagopoulos, “Some Further Evidence upon Testing Hysteresis in the Greek Phillips-type Aggregate Wage Equation”, 2007.
89. N. Benos, “Education Policy, Growth and Welfare”, 2007.
88. Ε. Π. Μπαλτζάκης, “Ίδιωτικοποιήσεις και Απορρυθμίσεις”, 2006.
87. Y. Panagopoulos and I. Reziti, “The Price Transmission Mechanism in the Greek Food Market: An empirical Approach”, 2006. Δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο “Asymmetric Price Transmission in the Greek Agri-Food Sector: Some Tests” στο *Agribusiness*, vol. 24 (1), 2008, pp. 16-30.
86. P.-I. Prodromidis, “Functional Economies or Administrative Units in Greece: What Difference Does It Make for Policy?”, 2006. Δημοσιεύθηκε στο *Review of Urban & Regional Development Studies*, vol. 18 (2), 2006, pp. 144-164.
85. P.-I. Prodromidis, “Another View on an Old Inflation: Environment and Policies in the Roman Empire up to Diocletian’s Price Edict”, 2006. Δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο “Economic Environment, Policies and Inflation in the Roman Empire up to Diocletian’s Price Edict” στο *Journal of European Economic History*, vol. 38 (3), 2009, pp. 567-605.

84. Έ. Αθανασίου, “Προοπτικές του Δανεισμού των Νοικοκυριών στην Ελλάδα και η Σημασία τους για την Ανάπτυξη», 2006. Δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο “Prospects of Household Borrowing in Greece and their Importance for Growth” στο *South-Eastern Europe Journal of Economics*, vol. 5, 2007, pp. 63-75.
83. G. C. Kostelenos, “La Banque Nationale de Grèce et ses Statistiques Monétaires (1841-1940)”, 2006. Δημοσιεύθηκε στο *Mesurer la monnaie. Banques centrales et construction de l'autorité monétaire (XIXe-XXe siècle)*, Paris: Edition Albin Michel, 2005, pp. 69-86.
82. Ε. Π. Μπαλτζάκης, “Η Ανάγκη Βιομηχανικής Πολιτικής και η Σύγχρονη Εκδοχή της”, 2006.
81. St. Karagiannis, “A Study of the Diachronic Evolution of the EU’s Structural Indicators Using Factorial Analysis”, 2006.
80. I. Resiti, “An Investigation into the Relationship between Producer, Wholesale and Retail Prices of Greek Agricultural Products”, 2005.
79. Y. Panagopoulos and A. Spiliotis, “An Empirical Approach to the Greek Money Supply”, 2005.
78. Y. Panagopoulos and A. Spiliotis, “Testing Alternative Money Theories: A G7 Application”, 2005. Δημοσιεύτηκε στο *Journal of Post Keynesian Economics*, vol. 30 (4), 2008, pp. 601-622.
77. I. A. Venetis and E. Emmanuilidi, “The Fatness in Equity Returns. The Case of Athens Stock Exchange”, 2005.
76. I. A. Venetis, I. Paya and D. A. Peel, “Do Real Exchange Rates “Mean Revert” to productivity? A Nonlinear Approach”, 2005.
75. Κ. Ν. Κανελλόπουλος, “Φοροδιαφυγή στις Ανώνυμες Εταιρείες: Εκτιμήσεις από τις Εισαχθείσες στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών”, 2002.
74. N. Glytsos, “Dynamic Effects of Migrant Remittances on Growth: An Econometric Model with an Application to Mediterranean Countries”, 2002. Δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο “The Contribution of Remittances to Growth: A Dynamic Approach and Empirical Analysis” στο *Journal of Economic Studies*, vol, 32 (6), 2005, pp. 468-496.
73. N. Glytsos, “A model of Remittance Determination Applied to Middle East and North Africa Countries”, 2002.
72. Th. Simos, “Forecasting Quarterly GDP Using a System of Stochastic Differential Equations”, 2002.

71. C. N. Kanellopoulos and K. G. Mavromaras, "Male-Female Labour Market Participation and Wage Differentials in Greece", 2000. Δημοσιεύθηκε στο *Labour*, vol. 16 (4), 2002, pp. 771-801.
70. St. Balfoussias and R. De Santis, "The Economic Impact of the Cap Reform on the Greek Economy: Quantifying the Effects of Inflexible Agricultural Structures", 1999.
69. M. Karamessini and O. Kaminioti, "Labour Market Segmentation in Greece: Historical Perspective and Recent Trends", 1999.
68. S. Djajic, S. Lahiri and P. Raimondos-Moller, "Logic of Aid in an Intertemporal Setting", 1997.
67. St. Makrydakis, "Sources of Macroeconomic Fluctuations in the Newly Industrialized Economies: A Common Trends Approach", 1997. Δημοσιεύθηκε στο *Asian Economic Journal*, vol. 11 (4), 1997, pp. 361-383.
66. G. Petrakos and N. Christodoulakis, "Economic Development in the Balkan Countries and the Role of Greece: From Bilateral Relations to the Challenge of Integration", 1997.
65. C. Kanellopoulos, "Pay Structure in Greece 1974-1994", 1997.
64. M. Chletsos, Chr. Kollias and G. Manolas, "Structural Economic Changes and their Impact on the Relationship Between Wages, Productivity and Labour Demand in Greece", 1997.
63. M. Chletsos, "Changes in Social Policy-social Insurance, Restructuring the Labour Market and the Role of the State in Greece in the Period of European Integration", 1997.
62. M. Chletsos, "Government Spending and Growth in Greece 1958-1993: Some Preliminary Empirical Results", 1997.
61. M. Karamessini, "Labour Flexibility and Segmentation of the Greek Labour Market in the Eighties: Sectoral Analysis and Typology", 1997.
60. Chr. Kollias and St. Makrydakis, "Is there a Greek-Turkish Arms Race? Evidence from Cointegration and Causality Tests", 1997. Δημοσιεύθηκε στο *Defence and Peace Economics*, vol. 8, 1997, pp. 355-379.
59. St. Makrydakis, "Testing the Intertemporal Approach to Current Account Determination: Evidence from Greece", 1996. Δημοσιεύθηκε στο *Empirical Economics*, vol. 24 (2), 1999, pp. 183-209.
58. Chr. Kollias and St. Makrydakis, "The Causal Relationship Between Tax Revenues and Government Spending in Greece: 1950-1990", 1996. Δημοσιεύθηκε στο *The Cyprus Journal of Economics*, vol. 8 (2), 1995, pp. 120-135.

57. Chr. Kollias and A. Refenes, “Modeling the Effects of Defence Spending Reductions on Investment Using Neural Networks in the Case of Greece”, 1996.
56. Θ. Κατσανέβας, “Η Εξέλιξη της Απασχόλησης και των Εργασιακών Σχέσεων στην Ελλάδα (από τη Δεκαετία του 1970 έως Σήμερα)”, 1996.
55. Δ. Ντόγκκας, “Σκέψεις για την Αναγκαία Σταθεροποιητική και Αναπτυξιακή Πολιτική και το Ρόλο της Τράπεζας της Ελλάδος Ενόψει της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ)”, 1996.
54. N. Glytsos, “Demographic Changes, Retirement, Job Creation and Labour Shortages in Greece: An Occupational and Regional Outlook”, 1996. Δημοσιεύθηκε στο *Journal of Economic Studies*, vol. 26 (2-3), 1999, pp. 130-158.
53. N. Glytsos, “Remitting Behavior of "Temporary" and "Permanent" Migrants: The Case of Greeks in Germany and Australia”, 1996. Δημοσιεύθηκε στο *Labour*, vol. 11 (3), 1997, pp. 409-435.
52. V. Stavrinos and V. Droucopoulos, “Output Expectations, Productivity Trends and Employment: The Case of Greek Manufacturing”, 1996. Δημοσιεύθηκε στο *European Research Studies*, vol. 1, (2), 1998, pp. 93-122.
51. A. Balfoussias and V. Stavrinos, “The Greek Military Sector and Macroeconomic Effects of Military Spending in Greece”, 1996. Δημοσιεύθηκε στο N. P. Gleditsch, O. Bjerkholt, A. Cappelen, R. P. Smith and J. P. Dunne (eds.), *In the Peace Dividend*, Amsterdam: North-Holland, 1996, pp. 191-214.
50. J. Henley, “Restructuring Large Scale State Enterprises in the Republics of Azerbaijan, Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and Uzbekistan: The Challenge for Technical Assistance”, 1995.
49. C. Kanellopoulos and G. Psacharopoulos, “Private Education Expenditure in a "Free Education" Country: The Case of Greece”, 1995. Δημοσιεύθηκε στο *International Journal of Educational Development*, vol. 17 (1), 1997, pp. 73-81.
48. G. Kouretas and L. Zarangas, “A Cointegration Analysis of the Official and Parallel Foreign Exchange Markets for Dollars in Greece”, 1995. Δημοσιεύθηκε στο *International Journal of Finance and Economics*, vol. 3, 1998, pp. 261-276.
47. St. Makrydakakis, E. Tzavalis and A. Balfoussias, “Policy Regime Changes and the Long-Run Sustainability of Fiscal Policy: An Application to Greece”, 1995. Δημοσιεύθηκε στο *Economic Modelling*, vol. 16 (1), 1999, 71-86.

46. N. Christodoulakis and S. Kalyvitis, “Likely Effects of CSF 1994-1999 on the Greek Economy: An ex ante Assessment Using an Annual Four-Sector Macroeconometric Model”, 1995.
45. St. Thomadakis and V. Droucopoulos, “Dynamic Effects in Greek Manufacturing: The Changing Shares of SMEs, 1983-1990”, 1995. Δημοσιεύθηκε στο *Review of Industrial Organization*, vol. 11 (1), 1996, pp. 69-78.
44. Π. Μουρδουκούτας, “Οι Ιαπωνικές Επενδύσεις στην Ελλάδα”, 1995.
43. V. Rapanos, “Economies of Scale and the Incidence of the Minimum Wage in the Less Developed Countries”, 1995. Δημοσιεύθηκε με τον τίτλο “Minimum Wage and Income Distribution in the Harris-Todaro Model” στο *Journal of Economic Development*, vol. 30 (1), 2005, pp. 1-14.
42. V. Rapanos, “Trade Unions and the Incidence of the Corporation Income Tax”, 1995.
41. St. Balfoussias, “Cost and Productivity in Electricity Generation in Greece”, 1995.
40. V. Rapanos, “The Effects of Environmental Taxes on Income Distribution”, 1995. Δημοσιεύθηκε στο *European Journal of Political Economy*, vol. 11 (3), 1995, pp. 487-501.
39. V. Rapanos, “Technical Change in a Model with Fair Wages and Unemployment”, 1995. Δημοσιεύθηκε στο *International Economic Journal*, vol. 10 (4), 1996, pp. 99-121.
38. M. Panopoulou, “Greek Merchant Navy, Technological Change and Domestic Shipbuilding Industry from 1850 to 1914”, 1995. Δημοσιεύθηκε στο *The Journal of Transport History*, vol. 16 (2), 1995, pp. 159-178.
37. Κ. Βεργόπουλος, “Το Δημόσιο Χρέος και οι Επιπτώσεις του”, 1994.
36. C. Kanellopoulos, “Public-Private Wage Differentials in Greece”, 1994. Δημοσιεύθηκε στο *Applied Economics*, vol. 29, 1997, pp. 1023-1032.
35. Z. Georganta, K. Kotsis and Emm. Kounaris, “Measurement of Total Factor Productivity in the Manufacturing Sector of Greece, 1980-1991”, 1994.
34. E. Petrakis and A. Xerapadeas, “Environmental Consciousness and Moral Hazard in International Agreements to Protect the Environment”, 1994. Δημοσιεύθηκε στο *Journal Public Economics*, vol. 60, 1996, pp. 95-110.
33. C. Carabatsou-Pachaki, “The Quality Strategy: A Viable Alternative for Small Mediterranean Agricultures”, 1994.

32. Z. Georganta, "Measurement Errors and the Indirect Effects of R & D on Productivity Growth: The U.S. Manufacturing Sector", 1993.
31. Π. Παρασκευαΐδης, "Η Οικονομική Λειτουργία των Αγροτικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων", 1993.
30. Z. Georganta, "Technical (In) Efficiency in the U.S. Manufacturing Sector, 1977-1982", 1993.
29. H. Dellas, "Stabilization Policy and Long Term Growth: Are they Related?", 1993.
28. Z. Georganta, "Accession in the EC and its Effect on Total Factor Productivity Growth of Greek Agriculture", 1993.
27. H. Dellas, "Recessions and Ability Discrimination", 1993.
26. Z. Georganta, "The Effect of a Free Market Price Mechanism on Total Factor Productivity: The Case of the Agricultural Crop Industry in Greece", 1993. Δημοσιεύθηκε στο *International Journal of Production Economics*, vol. 52, 1997, pp. 55-71.
25. Α. Γκανά, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση, "Η Περιφερειακή Διάσταση της Ανεπάρκειας του Επιπέδου Διαβίωσης στη Χώρα μας", 1993.
24. Π. Παρασκευαΐδης, "Εισοδηματικές Ανισότητες και Περιφερειακή Κατανομή του Εργατικού Δυναμικού Ηλικίας 20-29 Χρονών", 1993.
23. C. Eberwein and Tr. Kollintzas, "A Dynamic Model of Bargaining in a Unionized Firm with Irreversible Investment", 1993. Δημοσιεύθηκε στο *Annales d' Economie et de Statistique*, vol. 37/38, 1995, pp. 91-115.
22. Π. Παρασκευαΐδης, "Αξιολόγηση Σχεδίων Περιφερειακής Ανάπτυξης Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης και Κρήτης στον Αγροτικό Τομέα", 1993.
21. Π. Παρασκευαΐδης, "Περιφερειακή Τυπολογία Αγροτικών Εκμεταλλεύσεων", 1993.
20. St. Balfoussias, "Demand for Electric Energy in the Presence of a Two-block Declining Price Schedule", 1993.
19. St. Balfoussias, "Ordering Equilibria by Output or Technology in a Non-linear Pricing Context", 1993.
18. C. Carabatsou-Pachaki, "Rural Problems and Policy in Greece", 1993.
17. Κλ. Ευστρατόγλου, "Export Trading Companies: Διεθνής Εμπειρία και η Περίπτωση της Ελλάδος", 1992.

16. Π. Παρασκευαΐδης, “Αποτελεσματική Προστασία-Κόστος Εγχώριων Πόρων και Άνιση Κεφαλαιακή Δομή της Βοοτροφίας”, 1992.
15. Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη, “Η Αναμόρφωση της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής και οι Προοπτικές για την Ελλάδα”, 1992.
14. Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη, “Αρχές Διαμόρφωσης-Κριτήρια Αξιολόγησης Περιφερειακών Προγραμμάτων”, 1992.
13. G. Agapitos and P. Koutsouvelis, “The VAT Harmonization within EEC: Single Market and its Impacts on Greece's Private Consumption and Vat Revenue”, 1992.
12. C. Kanellopoulos, “Incomes and Poverty of the Greek Elderly”, 1992.
11. Δ. Μαρούλης, “Οικονομική Ανάλυση της Μακροοικονομικής Πολιτικής στην Ελλάδα στην Περίοδο 1960-1990”, 1992.
10. V. Rapanos, “Joint Production and Taxation”, 1992. Δημοσιεύθηκε στο *Public Finance/Finances Publiques*, vol. 48 (3), 1993, pp. 422-429.
9. V. Rapanos, “Technological Progress, Income Distribution, and Unemployment in the Less Developed Countries”, 1992. Δημοσιεύθηκε στο *Greek Economic Review*, 14 (2), 1992, pp. 179-192.
8. Ν. Χριστοδουλάκης, “Ορισμένες Μακροοικονομικές Συνέπειες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης”, 1992.
7. L. Athanassiou, “Distribution Output Prices and Expenditure”, 1992.
6. J. Geanakoplos and H. Polemarchakis, “Observability and Constrained Optima”, 1992.
5. Ν. Antonakis and D. Karavidas, “Defense Expenditure and Growth in LDCs: The Case of Greece, 1950-1985”, 1990.
4. Κ. Κανελλόπουλος, “Παραοικονομία στην Ελλάδα: Τί Δείχνουν Επίσημα Στοιχεία”, (ελληνικά, 1990 - αγγλικά, 1992). Δημοσιεύθηκε στο *Greek Economic Review*, vol. 14 (2), 1992, pp. 215-236.
3. J. Dutta and H. Polemarchakis, “Credit Constraints and Investment Finance: Evidence from Greece”, 1990. Δημοσιεύθηκε στο M. Monti (ed.), *Fiscal Policy, Economic Adjustment and Financial Markets*, International Monetary Fund, 1989.
2. L. Athanassiou, “Adjustments to the Gini Coefficient for Measuring Economic Inequality”, 1990.

1. Γ. Αλογοσκούφης, “Ανταγωνιστικότητα, Προσαρμογή Μισθών και Μακροοικονομική Πολιτική στην Ελλάδα”, 1990. Δημοσιεύθηκε στο *Applied Economics*, vol. 29, 1997, pp. 1023-1032.